

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2018, 7 (4): 2404/2437

İmam Birgivî'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı

Imam Birgivî's Approach to Political and Religious Sects

Recep Önal

Doç. Dr., BAUN İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı

Assoc. Prof., BAUN, Faculty of Theology, Department of Kalam

onal1975@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-2571-9949

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 28.08.2018
Kabul Tarihi / Accepted : 23.10.2018
Yayın Tarihi / Published : 30.10.2018
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December
Cilt / Volume: 7 Sayı – Issue: 4 Sayfa / Pages: 2404-2437

Atıf/Cite as: ÖNAL, R . (2018). İmam Birgivî'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (4), 2404-2437. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/39481/448764>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

İmam Birgivî'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı

Öz

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılda yetiştirdiği Hanefî-Mâtürîdî âlimlerinden biri olan Birgivî (ö. 981/1573), dinî ilimlerde yazdığı eserleriyle İslâm dünyasında haklı bir şöhrete kavuşmuştur. Eserlerinde üzerinde tartışılan birçok kelimî konulara temas etmiş, bunları işlerken, farklı mezheplerin görüşlerine yer vermiştir. Sünnî âlimlerin klasik mezhep tasnifini benimseyen Birgivî, Kur'ân'a ve Sünnet'e aykırı olan, dinde fazlalık ve eksiltme anlamına gelen inançları benimseyenleri Ehl-i Bid'at; Kur'ân ve Sünnet'e uygun görüşleri benimseyen, selevin yolunu takip edenleri ise Ehl-i Sünnet olarak tanımlamıştır. İtikada dair eserlerini de Ehl-i Bid'ata karşı Sünnî akideyi savunmak amacıyla telif etmiştir. Mezheplerle ilgili görüşlerini daha çok 73 fırka hadisini esas alarak yazdığı Tuhfetü'l-müsterşidîn risalesinde dile getirmiş, hadiste geçen 73 sayısını hakiki anlamda kabul edip, bu sayıya ulaşmayı hedeflemiştir. Bu makalede Birgivî'nin İslam çatısı altında ortaya çıkan siyasî ve itikadî mezheplere genel bakışı tespit edilmeye çalışılacaktır.

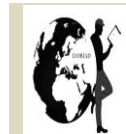
Anahtar Kelimeler: Birgivî, Mezhep, Mâtürîdiyye, Ehl-i Bid'at, Ehl-i Sünnet.

Imam Birgivî's Approach to Political and Religious Sects

Abstract

Birgivî (d. 981/1573) who lived in XVI. Century's Ottoman Empire was of the Hanafî-Mâtürîdî scholars who attained a rightful reputation in the Islamic world with his works written in religious sciences. He touched many controversial issues and included the views of different sects in his works. Birgivî, who adopted classical sect classification of Sunnî scholars, defined those who contradicts the Qur'ân and Sunnah and who embraces beliefs that suggests the adding and removal of religious principles as Ahl al-Bid'a. Those who follow the path of the salafî's are described as Ahl al-Sunna by Birgivî. He also copyrighted his works on behalf of the Ahl al-Bid'a to defend the Sunnî movement. In this article, the general view on the political and religious sects that emerged under the Islamic frame will be explained.

Keywords: Birgivî, Islamic Sects, Mâtürîdiyya, Ahl al-Bid'a, Ahl al-Sunna.

Giriş

16. yüzyılın en önemli Osmanlı âlimlerinden biri olan İmam Birgivî, M. 1523'te Balıkesir'de doğmuş, ömrünü Balıkesir, Edirne ve İstanbul gibi şehirlerde müderris ve vaiz olarak geçirmiş, yakalandığı veba hastalığı sebebiyle 1573'te vefat etmiştir (Atâî, 2017, 1: 632; Bursalı, 1972, 1: 284-285; Atsız, 2012, s. 19). Birgivî'nin yaşadığı dönem Osmanlı Devleti'nin "Yükselme Dönemi" olarak bilinen zaman dilimine (1453-1579) denk gelir.

Bilindiği üzere XV. yüzyılda bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı, bu yüzyılın ortalarından XVI. yüzyılın ortalarına kadar siyasî, sosyal ve iktisadî açıdan umumiyetle olumlu yönde önemli gelişmelere ve değişikliklere sahne olmuştur. Bu durum Osmanlı'nın kültürel ve ilmî hayatını da olumlu yönde etkilemiştir (Lekesiz, 1989, s. 68, 73). Örneğin Kanûnî devrinde (1520-1566) Osmanlı'nın ilmî ve kültürel hayatı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Toplumsal yapı da Osmanlı kültürünün klasik şeklini aldığı bu dönemde klasik normlarına ulaşmıştır (İpşirli, 1999, s. 73; Lekesiz, 1989, s. 73). Bu gelişmelerden ötürü bu dönem, Osmanlı Devleti'nin "Yükselme Dönemi" olarak nitelendirilmiş, siyasî, iktisadî ve sosyo-kültürel hayatın zirvesi olarak kabul edilmiştir. Fakat bu dönem XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birtakım hariç ve dâhili sebeplerle değişmiş, duraklama ve bozulma alametleri göstermeye ve düşüşe geçmeye başlamıştır. Bunun sebeplerinden biri siyasî, idarî, askerî ve sosyal durumun bozulmasıdır. Bu bozulmanın ne zaman başladığına dair kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte genel olarak Kanûnî döneminin (1520-1566) son on yılında ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Uzunçarşılı, 1988, 3: 131-132; Atik, 2009, s. 32). Öte yandan Birgivî'nin yaşadığı XVI. yüzyıl, Osmanlı resmî din anlayışına muhalif tepki ideolojilerinin doğduğu, birbirinden farklı düşüncelerin ve dinî görüşlerin ortaya çıktığı, bunun neticesinde toplumda birtakım sosyal kargaşaların ve bölünmelerin yaşandığı bir döneme rast gelir. (Ocak, 1990, s. 191; Öçal, 2002, s. 72).¹

¹ Nitekim XIV. yüzyılın başından XVI. yüzyılın sonlarına kadar pek çok tasavvufî akım muhtelif isimler altında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yayılmıştır. Bunlar arasında şeriata uygun görüşler benimseyenler olduğu gibi şeriata ve Sünnî düşünceye aykırı görüş benimseyenler de vardır. Ayrıca devlet işlerine karışmayıp, buldukları şehir ve kasabalarda halkı irşad etmeye çalışanlar olduğu gibi devletin işlerine ve siyasete müdahale edenler de bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 1988, 1: 270-273; 3: 296-297, 305). Bunlar arasında en çok dikkat çeken gruplar ise Melâmîler, Gülşenîler, Kalenderîler, Hurûfîler ve Halvetîlerdir. Bu zümreler, Sünnî düşünceye aykırı olan görüşleri nedeniyle devlet ve ulema tarafından "zındık, müllhid ve mistik bir mesiyenist" sûfî akımlar olarak kabul edilmişlerdir (Ocak, 2013, s. 296 vd.; a.mlf., 2002, 11: 23-24). Bunun dışında aynı yüzyılda Şîî-Safevî ve Kızılbaş denen çeşitli bâtnî zümreler de ortaya çıkmıştır. Bunlar da Sünnî düşünceye aykırı inançlar ve bâtnî fikirler benimsemeleri nedeniyle Osmanlı uleması tarafından "ihtilâlci mesiyenilik" bir karakter sergileyen "Râfizî" gruplar olarak kabul edilmiştir. Bu râfizî gruplar da diğerleri gibi Osmanlı Devleti'ni bir hayli uğraştırmışlardır. Devletin siyasî ve sosyal hayatında oldukça etkili olmuşlar ve hatta Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde birtakım

Böyle bir dönemde yaşayan Birgivî, yaşadığı toplumun inanç ve değerlerine karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmiş, dönemin güncel dinî, siyasî, içtimaî meselelerini çözmeye çalışmıştır. Bu bağlamda o, Kur'ân ve Sünnet'ten hareketle devlet adamları ve yönetimin yanlış ve haksız uygulamalarını eleştirmiş, bazı ulamanın aslî görevlerini terk etmelerini tenkid ederek siyasî, sosyal ve kültürel alanda yaşanan aksaklıkları ve bozuklukları gidermeye gayret etmiştir.

Diğer taraftan Birgivî, dinî ve ahlakî açıdan bozulmaya ve yozlaşmaya maruz kalan Müslüman toplumu ıslah etmeye gayret etmiştir. Bu bağlamda İslâm ümmeti içinde ortaya çıkan ayrılıkları ve bunlara sebep olan mevcut fırkaların birbirine karşı takındıkları menfî tutumları gidermeyi de amaçlamıştır. Ayrıca insanların inançlarını düzeltme ve taklitten tahkike yükseltme yolunda birliği sağlamak amacıyla dinde takip edilecek orta yolun ne olması gerektiğini tespit edip, insanları bu yola davet etmeyi kendine temel görev addetmiştir (Karadeniz, 1994, s. 118). Bu kapsamda Kur'ân ve Sünnet'e uymayan inanç ve tutumları bâtil, bid'at ve hurafe olarak değerlendirmiş, Müslümanları bunlardan kaçınmaya ve dinî konularda sadece Kur'ân ve Sünnet'e uygun olan Ehl-i Sünnet yolunu takip etmeye davet etmeyi ve bid'at ve hurafelerin her türlüsünü toplumdan temizlemeyi kendine görev bilmıştır.

Birgivî, itikadî tashih etmek amacıyla telif ettiği eserlerinde kelim geleneğinde üzerinde sıkça tartışılan konuları ele almıştır. Onun kelamî konuları işlerken, bazen şahıs ismi bazen de mezhep ismi zikrederek pek çok mezhebin görüşlerini nakletmiş ve bir kısmını eleştirmiştir. Eleştiri yönelttiği dinî grupların başında ise İslâm çatısı altında ortaya çıkan Ehl-i Sünnet dışı oluşumlar gelmektedir. Birgivî, Kur'ân ve Sünnet'te açık ya da gizli bir mesnedi, dayanağı bulunmayan; Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği esaslara aykırı olan ve dinde fazlalık ve eksiltme anlamına gelen inanç, söz ve davranışlar" şeklinde tezahür eden ve Sünnî akîdeye uymayan görüş ve inançları bid'at olarak değerlendirmiştir. Bu tür inançları benimsedikleri gerekçesiyle Hâriciyye, Cebriyye, Kaderiyye, Mu'tezile, Mürcie, Râfıza, Müşebbihe ve Mücessime gibi mezhepleri de Ehl-i Bid'at olarak değerlendirmiştir. Buna mukabil Kur'ân'a ve Sünnet'e uygun görüşleri benimseyen, sahabe ve tâbînin yolunu takip edenleri de Ehl-i Sünnet olarak tanımlamıştır (Birgivî, 2011, s. 93-99; a.mlf., 1989, s. 182).

Birgivî'nin akaid ve kelama dair yazdığı eserleri incelendiğinde de itikadî konulara dair görüşlerini Ehl-i Sünnet geleneğinin fikri temelleri üzerine inşa ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim o, eserlerinde Ehl-i Bid'ata karşı Ehl-i Sünnet'in itikadî görüşlerini savunmuştur. Ayrıca Hanefiyye, Mâlikîyye Şafiîyye, Hanbeliyye ve Zâhiriyye gibi Sünnîlerin amelde tabi oldukları fikhî

isyanların çıkmasına neden olmuşlardır (Ocak, 1990, s. 194). Bu açıklamalara göre Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyıl ile XVI. yüzyılın ilk yarısını kapsayan dönemde hemen hemen her alanda ulaştığı yüksek seviyenin, Birgivî'nin yaşadığı XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir duraklama ve gerileme sürecine girdiği söylenebilir.

mezhepler hakkında da bilgi vermiştir. Öte yandan Ehl-i Sünnet'in iki önemli temsilcisi kabul edilen Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye arasında ihtilâflı olan bazı itikadî konularda, tercihini her zaman Hanefî-Mâtürîdî mezhebinden yana kullandığı ve bu mezhebin sadık bir takipçisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan onun şahsiyetinde ve fikir dünyasında önemli etkide bulunan manevî hocalarının başında Hanefî-Mâtürîdî geleneği içinde yetişmiş olan âlimlerin geldiğini söyleyebiliriz.

Her bir Müslümanın itikatta ve amelde bir mezhebe tabi olması gerektiğini ifade eden Birgivî, aynı zamanda bağlı olduğu mezhebini de iyi bilmesini zorunlu görür (Birgivî, 1964, s. 28-29). Bu zorunluluk sebebiyle çeşitli eserlerinde siyasî, itikadî ve fikhî mezhepleri Müslümanlara tanıtmak amacıyla bu konuya yer vermiş, ayrıca yukarıda zikredilen *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesini sadece bu konuya tahsis etmiştir.²

Birgivî, söz konusu eserlerinde bir taraftan Ehl-i Sünnet'in itikadî görüşleri diğer taraftan bu mezhebe mensup olanların amelde tabi oldukları fikhî mezhepler hakkında bilgi vermiştir. Bunun dışında Ehl-i Sünnet dışı kabul edip, Ehl-i Bid'at olarak değerlendirdiği mezhepleri ve alt kollarını da ele almış ve onların görüşlerine yer vererek eleştiriler yöneltmiştir.

Yukarıda teorik zeminine dikkat çekmeye çalıştığımız bu bilgiler doğrultusunda Birgivî'nin temel eserlerini esas alarak İslam çatısı altında ortaya çıkan fikhî, siyasî ve itikadî mezheplere genel bakışını tespit etmeye çalışacağız.

1. Fikhî (Amelî) Mezhepler

Müslümanların itikatta ve ameldeki mezhebini bilip, öğrenmelerini gerekli gören Birgivî, *Vasiyenâme'*de onları mezhep konusunda bilgilendirmek için bir bölüm açar ve burada mezheplerin ortaya çıkışını ve genel özelliklerini kısa ve özlü ifadelerle açıklamaya çalışır (Birgivî, 1964, s. 29).

Birgivî'ye göre Hz. Peygamber'in vefatından sonra ashabı, İslam'ı yaymayı ve kâfirlere karşı cihad etmeyi kendilerine görev addedip, bu uğurda gayret etmişlerdir. Fakat bunu yaparken Kitap ve hadislerden yeni hükümler çıkarıp, bunları yazmaya ihtiyaç duymamışlardır. Çünkü onların çoğu müctehid idi. Yeni hadiselerle karşılaştıklarında kendi içtihatlarıyla amel ederlerdi. Ayrıca halk arasında da bu hadiseler çok olmadığı için fetvaya fazla ihtiyaç duyulmazdı. Fakat daha sonra ashabın sayısı azalıp, yeni Müslüman olanların sayısı artınca çeşitli hadiseler ve problemler ortaya çıktı. Dolayısıyla dinî hükümleri anlama konusunda sorunlar ve cehalet artmaya başladı. Bu durum, o dönemin âlimlerini içtihatla bulunmaya,

² Birgivî'nin bu risalesi, Avni İlhan tarafından *Müslümanların Mezhepleri Hakkında Uyarılmak İsteyenlere El Kitabı* adıyla 1989 yılında Türkçeye tercüme edilmiş, Arapça aslıyla birlikte yayımlanmıştır (Bkz. İlhan, 1989, s. 181-214).

Kur'ân ve hadislerden yeni hükümler çıkarmaya ve bunları kayıt altına almaya sevk etti. Her âlim, kendi bilgisi nispetinde dini yorumlamaya çalıştı ve anladıklarını yazıp, insanlara açıklamaya çalıştı. Bu âlimlerin her birine bir topluluk tabi oldu. Kimi Ebû Hanîfe (ö. 150/767)'yi, kimi İmam Şâfiî (ö. 204/820)'yi, kimi İmam Mâlik (ö. 179/795)'i, kimi İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'i kimi de Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884)'yi kendine imam seçti. Bu gelişmeler, İslam çatısı altında mezheplerin teşekkül etmesine neden oldu. Birgivî'ye göre aştaptan sonra dinin anlaşılması konusunda öne çıkan ve ilk mezhebî oluşumlara liderlik yapan âlimlerin başında Ebû Hanîfe gelir. Daha sonra onu Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes, İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Dâvûd ez-Zâhirî gibi âlimler takip eder. Birgivî, bu âlimlerin hepsinin itikatta bir olup, Ehl-i Sünnet'ten olduklarını söyler (Birgivî, 1964, s. 32).

Birgivî, bu beş mezhep arasında amel ile ilgili bazı konularda farklılıklar bulunduğunu söyler, fakat bu farklılıkları furûata ait meseleler olarak değerlendirir. Ona göre bu durum, Allah'ın izniyle gerçekleştiği için caizdir. Bu nedenle Müslümanlar bu beş mezhepten dilediklerine tabi olabilirler ve çünkü âhiret günü hepsi de cennete girecektir (Birgivî, 1964, s. 33). Buradan da anlaşıldığı üzere Birgivî, fikhî mezhepler arasındaki ihtilafları çok çeşitlilik, zenginlik ve Allah'ın rahmeti olarak değerlendirmiş, kişinin hangi mezhebî benimseyeceği hususunu da bir tercih meselesi olarak kabul etmiştir.

Birgivî, mezhepler hakkında verdiği bu özet bilgilerden sonra Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'yi kısaca tanıtmaya çalışır. Ancak burada Şâfiî hakkında sadece onun Ebû Hanîfe'nin vefat ettiği yılda (150/767) doğduğu bilgisine yer verir. Bunun dışında onunla ilgili herhangi bir bilgi vermez. Fakat Ebû Hanîfe ve Hanefî mezhebî hakkında daha ayrıntılı malumat verir.³

Amelî konularda bir mezhebe bağlı olmayı gerekli gören Birgivî, amelde mezhebin kimdir? sorusuna "Hanefî mezhebidir" şeklinde cevap verilmesi gerektiğini söyler. Fakat "Ebû Hanîfe mezhebî haklıdır, diğerleri batıldır." şeklinde bir hükme varılmasını asla kabul etmez. Bunun yerine: "Ebû Hanîfe mezhebî haklıdır. Ancak hata ihtimali de vardır. Diğer mezhepler hatalıdır. Fakat hak olma ihtimali de vardır" denmesi gerektiğini tavsiye eder (Birgivî, 1964, s. 29). Birgivî'nin bu açıklamaları, onun fikhî konularda Hanefî

³ Osmanlı topraklarında Hanefî mezhebinin daha çok yayıldığına dikkat çeken Birgivî, Ebû Hanîfe hakkında şu bilgileri verir: "Hicrî 80 yılından sonra doğmuş ve h. 150 yılında vefat etmiştir. Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Muhammed b. eş-Şeybânî (ö. 189/805) ve Züfer b. Hüzeyl (158/775) gibi âlimlere hocalık yapmıştır. Bu kişiler de kendisi gibi müçtehitler. Hatta bu öğrencileri bazı hususlarda hocalarından farklı düşünmüşlerdir. Fakat bu durum onların başka mezhep oldukları anlamına gelmez. Çünkü onlar, birçok konuda hocaları Ebû Hanîfe'ye tabi olmuşlardır. Bu nedenle aralarında birtakım farklılıklar olsa da hepsi aynı mezhepten kabul edilir. Hanefî mezhebine mensup olan birinin fikhî bir konuda Ebû Hanîfe'nin ya da öğrencilerinden herhangi birinin görüşüyle amel etmesi caizdir." Daha sonra Birgivî, Ebû Hanîfe'nin dinî konulardaki görüşlerinin diğer mezhep imamlarının görüşlerinden daha isabetli olduğunu söyler (Birgivî, 1964, s. 33).

mezhebinin sıkı bir takipçisi olduğunu, fakat mezhebine olan bu bağlılığının, kendisini mezhep taassubuna sevk etmediğini göstermektedir. Bununla birlikte şunu da ifade etmek gerekir ki Birgivî, Şîa taraftarlarının amelde tabii oldukları Ca'feriyye mezhebinden hiç bahsetmemiştir.

2. Siyasî-İtikadî Mezhepler

Birgivî, eserlerinde Sünnî âlimlerin klasik tasnifini benimseyerek, İslam çatısı altında ortaya çıkan siyasî ve itikadî mezhepleri Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at olmak üzere iki kısımda değerlendirir. Bu bağlamda itikadî konuları işlerken de amacının Ehl-i Sünnet akidesini açıklamak ve Ehl-i Bid'ata karşı savunmak olduğunu ifade eder. Nitekim o, İslam mezhepleri hakkında telif ettiği *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinin mukaddimesinde bu eserini Hz. Muhammed ve ashabının izinde olan Ehl-i Sünnet'in yollarını ve inançlarını açıklamak; İslamî fırkalardan Ehl-i Bid'at fırkalarını ve inançlarını anlatmak amacıyla yazdığını belirtir. Birgivî, risalenin yazılış amacını dile getirdikten sonra Hz. Peygamber'in "*Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan sadece biri kurtuluşa erecek, diğerleri cehenneme gireceklerdir.*" (Tirmizî, "İman", 18; Ebû Dâvûd, "Sünen", 1; İbn Mâce, "Fiten", 17) hadisine yer verir. Hadiste ifade edilen Fırka-ı Nâciye'nin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olduğunu, diğer fırkalarının ise Ehl-i Bid'at olduklarını ve hepsinin cehenneme gideceğini söyler (Birgivî, 1989, s. 182).⁴

Birgivî'nin yukarıdaki açıklamaları, Ehl-i Bid'at fırkalarına karşı mücadele niyetinde olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan onun eserlerini telif etme amaçlarından birinin, Ehl-i Bid'at'ın dine aykırı olarak değerlendirdiği inanç ve görüşlerini reddetme ve onlara karşı Ehl-i Sünnet akidesini müdafaa etmek olduğu söylenebilir. Ayrıca Birgivî'nin mezhepleri 73 fırkaya ayırarak değerlendirmesi de mezheplere olan yaklaşımında 73 fırka hadisinin önemli rol oynadığını göstermektedir.

2.1. Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at Mezhepleri

Birgivî, eserlerinde bid'at kavramı ve Ehl-i Bid'at terkibi üzerinde durur ve bunların ne anlama geldiklerini açıklamaya çalışır. Ona göre bid'at kavramı, dini literatürde "Kur'ân ve Sünnet'te açık ya da gizli bir mesnedi, dayanağı bulunmayan ve Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği esaslara aykırı düşen ve dinde fazlalık ve eksiltme anlamına gelen inanç, söz ve davranışlar" anlamına gelir. Birgivî, bu tanımdan yola çıkarak Ehl-i Bid'at terkinin Ehl-i Sünnet'e⁵ muhalefet eden kimseleri kastetmek için bid'atçı anlamında

⁴ *Tarikatü'l-Muhammediyye* eserinde de bu konuya yer veren Birgivî, amacının Ehl-i Sünnet akidesini açıklamak ve Ehl-i Bid'ata karşı savunmak olduğuna dikkat çeker ve Ehl-i Bid'at olarak kabul ettiği fırkaların görüşlerini eleştiriye tabi tutar (Birgivî, 2011, s. 93-99).

⁵ Birgivî, eserlerinde Ehl-i Sünnet'i klasik anlamda bilinen (Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye) şekliyle bir tasnife tabi tutmaz. Bunun yerine Kur'ân ve Sünnet'e uygun, sahabe ve tâbiîn yolunu takip edenler anlamında "Ehl-i Sünnet" veya "Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat"

kullanıldığına dikkat çeker (Birgivî, 2011, s. 93-99). Bunun dışında *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde görüşlerine yer verip, eleştiri yönelttiği mezheplere bakıldığında Kerrâmiyye, Muattıla ve Nevâsıb gibi mezhepleri de Ehl-i Bid'at olarak değerlendirir. Nitekim o, bu risalesinde önce Sünnî akideyi kısaca özetlemiş ve akabinde Ehl-i Bid'at'ın Cebriyye, Kaderiyye, Kerrâmiyye, Muattıla, Refâfız ve Nevâsıb şeklinde altı ana fırkaya ayrıldığını, bunların da daha sonra kendi içinde çeşitli gruplara bölündüğünü ifade etmiştir (Birgivî, 1989, s. 182). Çünkü ona göre bu fırkalar, Kur'ân ve Sünnet'te yer almayan, sahabe ve tâbiîn dönemlerinde hiç örneğine rastlanmamış olan ve Ehl-i Sünnet itikadına uymayan görüş ve inançları benimsemişlerdir. Bu bakımdan Birgivî, söz konusu mezheplerin itikat ve görüşlerini bid'at-ı seyyie olarak değerlendirir ve bunlara karşı Kur'ân ve Sünnet'e uygun olan ve benimsenmesi gereken itikadın ise Ehl-i Sünnet itikadı olduğunu belirtir. Hatta Sünnî itikadın dışındaki bazı inançları itikadî konularda küfrü gerektiren bid'atlar arasında zikreder (Birgivî, 2011, s. 51-52, 90-99, 106). Ona göre Kur'ân ve Sünnet'e uymayan bu tür inançlardan ve helak edici şeylerden sakınmak, ifrat ve tefritten uzak durmak için Kur'ân ve hadislere sınımsız sarılmak ve dini bu iki temel kaynaktan öğrenmek gerekir (Birgivî, 2011, s. 31). Yine bu çerçevede Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*'de⁶ Ehl-i Sünnet'in itikat esaslarını özetledikten ve Ehl-i Bid'at fırkalarının görüşlerini eleştirdikten sonra onların batıl görüşlerine karşı dikkatli olunması gerektiğini ifade ederek, Müslümanlara şu tavsiyede bulunur: "Ey Hak yolun yolcusu! Ehl-i Sünnet mezhebi aracılığıyla hakkı ve gerçeği yakînî olarak öğrenmen ve bu yönde cehd ve gayret göstermen, bunu iyice anlayıp çok uyanık olman, Allah'a sığınıp, O'ndan yardım dilemen gerekir ki ayağın yerden kaymasın, itikadın sapkının sapkınlığıyla ve şüpheye düşürenin şüphesiyle zâil olmasın." (Birgivî, 2011, s. 93-100).⁷ Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Birgivî'ye göre hak yolda olmak ve kurtuluşa ermek sadece Kur'ân'a, Sünnet'e ve Ehl-i Sünnet yoluna sınımsız sarılmakla mümkündür. Bunu kendine prensip edinen Birgivî, Ehl-i Sünnet itikadının halk tarafından kolayca anlaşılıp, öğrenilmesi ve benimsenmesi için *et-Tarikatü'l-Muhammediyye* ve *Vasiyetnâme* gibi eserler telif etmiştir.

Öte yandan hukuk, tasavvuf ve tefsir gibi farklı alanlarda yazmış olduğu eserlerin mukaddimelerinde de Ehl-i Sünnet akidesini özetlemiş, sağlam bir inanç temeli olmaksızın kurulan ibadet ve zühd binasının her an heder olabileceğini vurgulayarak, bu akidenin önemine dikkat çekmiştir.

tabirini kullanır. Fakat eserlerinin değişik yerlerinde Ehl-i Sünnet çatısı altında bizzat Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye ismini kullanarak onlardan ve görüşlerinden bahseder, Selefiyye ve Hanbeliyye hakkında ise herhangi bir bilgi vermez. Bununla birlikte bu geleneğin bazı temsilcilerinin isimlerini zikrederek görüşlerine yer verir.

⁶ Birgivî'nin bu eseri, Celal Yıldırım tarafından *Tarikat-i Muhammediye Tercümesi* adıyla tercüme edilip 1969'da basılmıştır.

⁷ Ayrıca Makâlât eserinde de bu konuya yer veren Birgivî, şeriattaki on makamın yedincisinin Ehl-i Bid'at'ın yerine Ehl-i Sünnet'in itikadını benimsemek olduğuna dikkat çeker (Birgivî, 2015, s. 79).

Birgivî'nin söz konusu eserlerinin içeriğine bakıldığında da Hanefî-Mâtürîdî kaynaklarından istifade edilerek kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Ayrıca itikadî konuları açıklarken kullandığı ifadelerin de Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Hâkim es-Semerkindî (ö. 342/953), Ömer Neseî (ö. 537/1142) ve Sâbûnî (ö. 580/1184) gibi Hanefî-Mâtürîdî âlimleri tarafından yazılmış eserlerdeki ifadelerle oldukça benzer olduğu görülmektedir (Krş. Birgivî, 1964, s. 10-26; a. mlf., 2011, s. 77-80; Ebû Hanîfe, 2002, s. 56-59; Semerkandî, ts., s. 7-11; Ömer en-Neseî, ts., s. 4-15; Sâbûnî, 2005, s. 61-68, 127-136).

Dolayısıyla hem itikadî hem de fikhî konularla ilgili dile getirdiği görüşler ve etkilendiği bu kaynaklar, Birgivî'nin -her ne kadar onların isimlerinden bahsetmese de- düşünce dünyasının şekillenmesinde Hanefî-Mâtürîdî bakış açısının önemli rol oynadığını, başka bir ifadeyle amelde Hanefî, itikatta Mâtürîdî mezhebine mensup olduğunu göstermektedir. Birgivî'nin de bu durumu şu ifadelerle dile getirmesi bu görüşümüzü destekler niteliktedir: "Amelde mezhebin kimdir? diye sorsalar, 'Hanefî mezhebidir' diye cevap vermelidir." (Birgivî, 1964, s. 28-29, 33-34).

Yukarıda da kısmen ifade edildiği üzere Birgivî, siyasî ve itikadî mezheplerle ilgili görüşlerini *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde ayrıntılı olarak dile getirmiştir. Bu risalesini "İslam ümmetinin yetmiş üç fırkaya bölüneceği" şeklindeki hadisi hakiki anlamda kabul edip, hadiste geçen yetmiş üç sayısının gerçek olduğunu açıklamak üzere yazdığı anlaşılmaktadır. Nitekim o, risalesinde İslam çatısı altında ortaya çıkan siyasî ve itikadî mezheplerin sayısını yetmiş üç mezhep şeklinde tasnif etmiş ve bu mezhepler arasında kurtuluşa eren fırkanın (fırka-i naciye) sadece Ehl-i Sünnet olacağını, bunun dışındaki diğer yetmiş iki fırkanın (Ehl-i Bid'at'ın) ise kurtuluşa eremeyeceğini ispatlamaya çalışmıştır. Birgivî, bu sayıya ulaşmak amacıyla Ehl-i Bid'at'ı ilk önce altı ana mezhebe, daha sonra bunlardan her birini kendi içinde on iki alt fırkaya ayırmıştır (Birgivî, 1989, s. 184). Böylece o, altısı ana mezhep, altmışaltısı da alt kolları olmak üzere yetmiş iki sayısına ulaşmıştır. Neticede o, hadiste ümmetin yetmiş üç mezhebe bölüneceği ifadesini Ehl-i Sünnet'i bir (1) mezhep kabul ederek Ehl-i Bid'atı yetmiş iki ($6 \times 12 = 72$) fırkaya ayırıp yetmiş üç ($1 + 72$) sayısına ulaşarak ispatlamaya çalışmıştır. Birgivî'nin bu metodu, kendinden önceki Hanefî-Mâtürîdî âlimleri tarafından benimsenen bir metottur. Nitekim Hanefî-Mâtürîdî geleneğine ait eserlere bakıldığında, bu eserlerin mezhepleri 73 fırkaya ayırma esasına göre tasnif edildiği görülecektir (Ayrıca bkz. Bulut, 2016, s. 65 vd.).⁸

⁸ Bununla birlikte de şunu da ifade etmek gerekir ki Birgivî'nin *Tuhfetü'l-Müsterşidîn* risalesindeki mezhep tasnifine bakıldığında bu tasnifi sayısal olarak Hanefî-Mâtürîdî geleneğine uygun düşse de gerek tasnif gerek ele alınan mezhepler ve görüşleri bakımından söz konusu risalenin hatalı bilgiler ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Risale üzerinde araştırma yapan Avni İlhan da bu konuya dikkat çekmiş, söz konusu risalenin Hasan el-

Birgivî, mezkûr hadiste geçen Fırka-i Naciye'nin Ehl-i Sünnet olduğunu savunduğu için *Vasiyetnâme* eserinde Ehl-i Sünnet'in itikat esaslarını özetledikten sonra başta ailesi olmak üzere bütün Müslümanlara şu vasiyette bulunur: "Evladıma, arkadaşlarıma ve bütün mükelleflere vasiyetim şudur ki: Bu itikat üzere olsunlar. Bu itikadı benimseyenler, gerçekte mümindir ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi üzeredirler". Öte yandan itikatta ve amelde kendi mezhebini bilmenin her kişi için gerekli olduğunu söyleyen Birgivî'ye göre "itikatta mezhebin kimdir?" sorusuna "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaattir" yani "Hz. Peygamber'in ashâbı ve cemaati neye itikad etmişlerse ben de ona itikad ediyorum" diye cevap vermek gerekir. Çünkü Allah katında Ehl-i Sünnet mezhebi hak, diğer mezhepler ise bâtıldır. "Amelde mezhebin kimdir?" sorusuna da "İmam Ebû Hanîfe mezhebidir" diye cevap verilmeli, fakat "Hanefî mezhebi hak, diğerleri bâtıldır" denmemelidir (Birgivî, 1964, s. 28-29).

Diğer taraftan Birgivî *Tuhfetü'l-müstersidîn* risalesinde Ehl-i Bid'at fırkalarından her birinin kendine özgü görüşleri ve inançları olduğunu ifade edip, Ehl-i Sünnet'in ilahiyât, nübüvât ve sem'iyât ile ilgili inançlarını özetledikten sonra sözü Ehl-i Bid'at fırkalarına getirir. Burada söz konusu fırkaların isimlerini ve temel görüşlerinden bazılarını açıklayacağını söyleyen Birgivî, onlar hakkında daha ayrıntılı bilgi almak isteyenlerin "el-Milel ve'n-Nihal" türü eserlere müracaat etmelerini tavsiye eder (Birgivî, 1989, s. 182). Bunun dışında Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*'de de bazı mezheplerin isimlerinden ve görüşlerinden bahsetmekte, bu mezheplerden bir kısmının görüşleri nedeniyle tekfir edildiğine bir kısmını da bid'atçı olarak nitelendirildiğine dikkat çekmektedir (Birgivî, 2011, s. 93-99).

2.1. Ehl-i Bid'at Mezhepleri ve İtikadî Görüşleri

Ehl-i Sünnet'in hak mezhep olduğunu önemle vurgulayan Birgivî, onun dışında İslam çatısı altında ortaya çıkan bütün mezheplerin Ehl-i Bid'at olduğunu ve bunların da Kaderiyye, Cebriyye, Kerrâmiyye, Muattıla, Nevâsıb ve Ravâfız olmak üzere altı ana kola ayrıldığını belirtir. Onlardan her birinin temel görüşleri hakkında özet bilgi verdikten sonra onların bazı görüşlerini eleştirir.

Birgivî'nin *Tuhfetü'l-müstersidîn* eseri başta olmak üzere diğer eserlerinde verdiği bilgilerden hareketle Ehl-i Bid'at mezheplerinin isimleri, görüşleri ve bunlara yönelttiği eleştirileri müstakil başlık altında şu şekilde özetleyebiliriz:

2.1.1. Kaderiyye

Irakî el-Hanefî'nin *el-Fırakü'l-Müfterika* adlı eserinin bozuk bir özetinden ya da bu eserin hatalı bir şekilde iktibası olan başka bir eserin özetinden ibaret olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu risalede ciddi tutarsızlıklar ve hataların bulunmasından dolayı Birgivî'nin bu konularda geniş bilgi sahibi olmadığını dile getirmiştir. Risalede dikkat çeken söz konusu hata ve tutarsızlıklar hakkında detaylı bilgi için bkz. İlhan, 1989, s. 173-178.

Birgivî, *Tuhfetü'l-müstersidîn* risalesinde bu başlık altında Mu'tezile fırkalarına yer vermiş ve her birinin bazı görüşlerini nakletmiştir. Birgivî'ye göre Kaderiyye/Mu'tezile mensupları, "Kul kendi fiilinin yaratıcısıdır; bu nedenle kazancında (kesb) ve itaatinde Allah'a muhtaç değildir" görüşünü benimsemişler ve Allah'ın kulun fiillerinin yaratıcısı olduğunu kabul etmemişlerdir. Birgivî, Sâffât 37/96. ayetini delil göstererek onların bu görüşlerinin bâtil olduğunu söyler (Birgivî, 1989, s. 183). Ayrıca Birgivî, *Tefsîr* eserinde de Mu'tezile'nin "kulun kudretinde bulunan şeyin Allah'ın kudretine dahil olmadığını" iddia ettiklerini söyler. Allah'ın kudret sıfatının her şeyi kapsadığını ifade eden Birgivî, onların bu görüşüne katılmadığını belirtir. Ona göre bu görüş batıldır. Çünkü kulun kudret alanına giren, bir "şey"dir. Her "şey" ise Allah'ın kudretine dahildir (Birgivî, Atıf Efendi, no: 34/176, vr. 29b; Düzenli, 1987, s. 141). Kaldı ki Mu'tezile'nin "kul kendi fiilinin yaratıcısıdır" şeklindeki görüşlerini Bakara 2/5. ayeti reddetmektedir. Çünkü ayette geçen "Rab'lerinden bir hidayet" ifadesi de aynı ayette müminlere nisbet edilen sıfatlara sahip olmanın ve hidayete ulaşmanın Allah'ın tefiki, takdiri ve yaratması ile mümkün olduğuna delalet etmektedir (Birgivî, Atıf Efendi, no: 34/176, vr. 14b).

Öte taraftan Mu'tezile'nin "Allah'ın iradesi emri, rızayı ve yapmayı gerektirir. Rızasına uygun olmayan şey ise iradesine dahil değildir. Bu sebeple Allah şerri irade etmez ve yaratmaz." şeklindeki görüşlerine de dikkat çeken Birgivî, Allah Teâlâ'nın gerçek anlamda "irade" sıfatına sahip olduğunu ve bu iradenin emir olarak yorumlanamayacağını vurgulayarak, onların iddiaların geçersiz olduğunu belirtir (Birgivî, Atıf Efendi, no: 34/176, vr. 38a). Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*'de "şerrin Allah'ın kaderi ve yaratmasıyla olduğunu nefyettikleri ve her failin kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu" iddia ettikleri için tekfir edilmelerinin vacip kabul edildiğini belirtir (Birgivî, 2011, s. 93).

Bunlara ek olarak Mu'tezile'den bazılarının da Cehm b. Safvân'ın görüşlerini benimsediklerini, halbuki Cehm'in dinden çıktığını söyler. Bu nedenle Birgivî'ye göre Cehm ve ona uyanların arkasından cenaze namazı kılınmaz ve cenaze törenlerine de iştirak edilmez. Ayrıca Birgivî, herhangi bir fırka ismi zikretmeksizin Mu'tezile'den bir fırkanın "Allah ne kendisini görür, ne de insanlar tarafından görülür" şeklinde bir inanca sahip olduklarını nakleder. Bu inançlarından ötürü onları tekfir etmek gerektiğini belirtir. Zira ona göre cennette Allah'ın gözle görüleceğini (rü'yetullah) inkâr eden dinden çıkmıştır (Birgivî, 2011, s. 90-93, 96-97). Birgivî, Kıyâme 75/22-23. ayetlerini delil göstererek cennette gözler ile Allah'ın görülmesinin aklen caiz ve naklen vacib olduğunu ispatlamaya çalışır. Ona göre bu görme olayı, Allah hiçbir yerde olmaksızın, herhangi bir yön üzerinde bulunmaksızın, ışık ulaşmaksızın ve (gören ile görülen) arasında mesafe olmaksızın gerçekleşecektir (Birgivî, 2011, s. 79). Başka bir ifadeyle

müminler cennete girdikten sonra Allah, onların önlerinde veya üstünde olarak değil keyfiyetsiz, teşbihsiz ve cihetsiz olarak görülecektir (Birgivî, 1964, s. 19; a. mlf., Kılıç Ali Paşa, no: 1035, vr. 85a).

Öte yandan Birgivî, Mu'tezile'nin Allah'ın zâtıyla âlim ve kâdir olduğunu, fakat ilim ve kudret sahibi olmadığını iddia ederek O'nun sıfatlarını nefyettiklerini, bu nedenle küfre düştüklerini söyler (Birgivî, 2011, s. 90-91). Kaderiyye'den bir grup Allah'ın ilmini inkâr etmişler ve bu görüşlerini de şu şekilde açıklamışlardır: "Allah her şeyi oluş anında bilebilir. Çünkü her şey oluş anında var (mevcut) olur. Var olmayan şey (ma'dûm) ise var oluncaya kadar bilinemez. Bu nedenle Allah, henüz var olmayan şeyi (ma'dûmu) var oluncaya kadar bilemez. Birgivî'ye göre bu iddia, Allah'ın ilim sıfatını inkâr etmektir. Bu nedenle Birgivî, bu görüşte olanların kâfir olduklarını, dolayısıyla kadınlarıyla evlenilmemesi ve cenazelerine de iştirak edilmemesi gerektiğini söyler (Birgivî, 2011, s. 97. Krş. Kâdı Abdülcebbâr, 2001, s. 120).

Mu'tezile'nin bir başka görüşü olarak Birgivî, mürtekib-i kebîreyi (büyük günah işleyen) ne mümin ne kâfir kabul ettikleri, durumu böyle olan bir kimsenin imanının durdurulduğunu, tevbe ettiği takdirde mümin, tevbe etmediği takdirde kâfir olacağını iddia ettiklerini nakleder (Birgivî, Atıf Efendi, no: 34/176, vr. 12a-12b. Krş. Kâdî Abdülcebbâr, 2001, s. 471).

Amelleri imandan ayrı olarak değerlendiren Birgivî'ye göre Mu'tezile'nin aksine adam öldürmek ve zina etmek gibi büyük günah işleyen bir mümin, bunları işlemeyi helal görmedikçe yani haramı helal saymadıkça imandan çıkmaz ve mümin olma vasfını kaybetmez. Ancak bu tür günahları helal görerek işlerse kâfir olur. Zira Allah Teâlâ şirki ve küfrü affetmez, geri kalan günahlardan dilediğini bağışlar (Birgivî, Kılıç Ali Paşa, no: 1035, vr. 85b; a. mlf., 1964, s. 27).

Birgivî bu konuyla ilgili olarak Mu'tezile'nin şefaatin ile ilgili görüşlerini de nakleder. Ona göre Mu'tezile şefaatin sabit olduğunu kabul etmiş, fakat "*Kendisinden herhangi bir şefaatin kabul olunmaz.*" (Bakara 2/48) ayetini delil göstererek bu şefaatin mürtekib-i kebîre için söz konusu olmayacağını iddia etmişlerdir. Onlar, ayet ve hadislerde sabit olan şefaatin sadece cenneti hak edenlerin sevaplarının artırılmasına ve cennetteki mertebelerinin yükseltilmesine yönelik olduğunu savunmuşlardır. Birgivî, onların bu görüşlerinin yanlış olduğunu söyler. Çünkü ona göre bu ayet, büyük günah işleyenler hakkında değil, kâfirler hakkında nazil olmuştur. Dolayısıyla âyette reddedilen şefaatin müminlere yönelik değil kâfirler için söz konusudur. Ayrıca onların iddialarının aksine büyük günah işleyen kimseler için şefaatin sabit olduğuna dair birçok ayet ve sahih hadislerin bulunduğu ifade eden Birgivî, "*...Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile!*" (Muhammed 47/19) ayeti ile "*Benim şefaatinim, ümmetinden büyük günah işleyenlerdir...*" (İbn Mâce, Zühd, 37; Ebû Dâvûd, Edeb, 21; Tirmizî, Kıyamet, 11) hadisini buna örnek gösterir (Birgivî, Atıf Efendi, no: 34/176, vr. 58b-59a. Krş. Kâdî Abdülcebbâr, 2001, s. 463).

Birgivî, Mu'tezile'nin mürtekb-i kebîre'nin cehennemde ebedî kalacağı, amellerin imanın bir cüzü olduğu, mizanın adalet anlamına geldiği şeklindeki görüşlerini küfrü gerektirmeyen, fakat büyük günahlardan daha kötü ve büyük olan bid'atlar olarak değerlendirir (Birgivî, 2011, s. 91-93, 98-99).

Birgivî, kaderin değişip değişmediği meselesi ile ilgili olarak hayatta olanların ölmüş kimselere dua etmesinde fayda olup olmadığına dair Mu'tezile'nin görüşlerini de nakleder. Mu'tezile'nin ölü için yapılan duaların fayda sağlamayacağını iddia ettiklerini belirten Birgivî, onların, bu görüşlerini "kazanın değişmeyeceği, herkesin de kazandığı ile rehin durumunda olduğunu ve kişinin işlediğine karşılık cezalandırılacağını" ileri sürerek temellendirmeye çalıştıklarını söyler. Ona göre Mu'tezile'nin bu görüş ve iddiaları yanlıştır. Çünkü Rahmet-i ilahinin duaya bağlı olması, Allah'ın kazasıdır ve bu hüküm değişmez. Bunların hepsi sebep-sonuç ilişkisi ile birbirine bağlı kılınarak takdir olunmuştur, yapılan şeylere göre gerçekleşir. Dua da sebepler cümlesindedir. Şayet Mu'tezile'nin dediği doğru olsaydı, dua asla fayda vermezdi. Zira kaderde olan şey, mutlaka olur. Ayrıca Allah Teâlâ "Ve gerçekten de insan, ancak çalıştığını elde eder." (Necm 53/39) buyurarak bir kimsenin yaptığını kendi şahsı için işlediğinde başkasına fayda vermeyeceği açıklanmıştır. Fakat başkası namına niyet etmişse -ki bu, dinin bir hükmüdür- ondan vekil olarak yapmış gibidir. Vekil ise müvekkilin makamına kâimdir (Birgivî, 1971, s. 130). Dolayısıyla Birgivî'ye göre diriler tarafından ölü için verilen sadakanın, okunan Kur'ân'ın veya işlenen hayır ve iyiliklerin sevabı -ölüye bağışlanması durumunda- o ölünün ruhuna ulaşır ve fayda verir (Birgivî, 2011, s. 90; a.mlf., 1964, s. 28).⁹

Birgivî onlar hakkında verdiği bu genel bilgilerin dışında, *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde Kaderiyye'nin kendi içinde on iki alt kola ayrıldığını ve farklı görüşler benimsediklerini söyler. Ona göre Kaderiyye'nin alt kolları şunlardır: Hüzeyliyye, Aslâhiyye, Muammeriyye, Vâsiliyye, Kitâbiyye,

⁹ Mu'tezile'nin rızık konusu ile ilgili görüşlerine de yer veren Birgivî, Mu'tezile'nin haramın rızık olamayacağını Bakara 2/3. ayetini delil göstererek ispatlamaya çalıştıklarını söyler. Onlara göre Allah, bu ayette rızık kendisine isnat etmiş ve infakta bulunanları da övmüştür. Bu durumda rızık sadece helal olanı kapsar. Çünkü haram olan şey çirkin olup, Allah'a nisbet edilemez. Ayrıca övgü de sadece helal olan bir şeyin infak edilmesi ile gerçekleşir (Birgivî, Atıf Efendi, no: 34/176, vr. 13a). Bu görüşe katılmayan Birgivî, rızık dinî literatürde canlıların yeme ve içme gibi kendisinden istifade ettikleri şey (gıda) anlamına geldiğini söyler. Bu tanımdan hareketle rızık hem haramı hem de helali kapsadığına, zira insanın helal ve haram ile beslendiğine, bu nedenle haramın da rızık olduğuna dikkat çeker (Birgivî, Atıf Efendi, no: 34/176, vr. 13a). Ayrıca başka bir yerde de Mu'tezilenin bu iddialarına cevap mahiyetinde haramın rızık olduğunu, herkesin kendi rızıkını yediğini, bir başkasının rızıkını yiyemeyeceğini, başkasının da onun rızıkını yemesinin söz konusu olamayacağını ifade eder (Birgivî, 2011, s. 81; a.mlf., Kılıç Ali Paşa, no: 1035, vr. 85b).

Yemâmiyye, Câhızıyye, Behşemiyye, Râvendiyye, Kâsıtyyye, Ivazıyye ve Hayyâtıyye. Birgivî, onlardan her birini temel görüşlerini şu şekilde özetler:

2.1.1.1. Vâsılıyye

Bunlara göre zina, şarap içme ve hırsızlık gibi büyük günah işleyen mümin bir kimseye artık mümin denilemez. Çünkü iman sözünde övgü vardır. Halbuki günahkar bir kimse övgüye layık olamaz.

2.1.1.2. Hüzeyliyye

Bunlar da müminlerin cennette, kâfirlerin de cehennemde ebedî kalacaklarını inkâr etmişlerdir.

2.1.1.3. Aslâhiyye

Bu fırka mensupları ise, kul için en iyi olanı (aslah) yaratmanın Allah'a vacip olduğunu iddia etmişlerdir. Yine aynı şekilde peygamber göndermenin de insanların hayrına olduğu için vacip oluşunu savunmuşlardır. Çünkü onlara göre Allah'ın kullarından herhangi birini saptırması caiz değildir. Birgivî, onların bunu iddia etmekle Nahl 16/93. ayetini inkâr ettiklerini söyler.

2.1.1.4. Muammeriyye

Birgivî'ye göre bu fırka, Allah'ın cisimleri yarattığını, her cismin de kendi arazını yarattığını iddia etmiştir. Ona göre bunu iddia etmek, Allah'ın "*Sizi gökten ve yerden rızıklandıran Allah'tan başka bir yaratan var mıdır?* (Fâtır 35/3) ayetini inkâr etmektir (Birgivî, 1989, s. 184). Buna ek olarak Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*'de Muammeriyye taraftarlarının şu görüşlerini de nakleder: "İnsan ceset değildir, daimi diridir. Kudreti her şeye yeten ve fiilinde özgür olan bir varlıktır. Ne hareketli ne de sakin. Cisimler için caiz olan sıfatlardan hiçbiri insan hakkında caiz değildir." Birgivî, bu görüşlerinden ötürü onların kâfir olduklarına hükmetmek gerektiğini söyler (Birgivî, 2011, s. 96).

2.1.1.5. Kitâbiyye

Kitâbiyye mensupları itaat için va'd (mükâfat), kötülük sahipleri için de va'id (ceza)'in olmadığı inancını benimsemişlerdir. Ayrıca cennet ve cehennemin yaratılmamış olduğunu iddia etmişlerdir.

2.1.1.6. Yemâmiyye

Bu fırka taraftarları da cuma namazının farz oluşunu kabul etmemişlerdir. Birgivî, onların bunu kabul etmekle "*Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun...*" (Cuma 62/9) ayetini inkâr ettiklerini söyler.

2.1.1.7. Câhızıyye

Bunlar da acemlerin Araplardan daha faziletli olduğunu iddia etmişlerdir (Birgivî, 1989, s. 184).

2.1.1.8. Behşemiyye

Onlara göre bir kimsenin, günahının tamamından tövbe etmedikçe, sadece bir günahı tövbe etmesi caiz olmaz. Ayrıca onlar öldürülen (maktul) bir kimsenin ecelinden önce öldüğünü de iddia etmişlerdir. Birgivî'ye göre onların bu iddiaları "Her ümmet için belirli bir süre vardır; vakitleri dolunca (artık ondan) ne bir saat gecikebilir, ne de öne geçebilirler." (A'râf 7/34) ayetini inkâr etmek anlamına gelir. Birgivî, kendi dönemindeki Mu'tezilîlerin Behşemiyye'nin imamı kabul edilen Mu'tezile kalamcısı Ebû Hâşim el-Cübbâ'ye (ö. 321/933) mensup olduklarını söyler.

2.1.1.9. Râvendiyîye

Onlar da fiilden önceki neshi caiz görmezler, fakat fiilin işlenme imkânı ortaya çıktıktan sonrakini caiz görürler.

2.1.1.10. Kâsıyye

Bunlara göre, rızık mülk manasına geldiği için haram rızık olamaz. Bu anlayışa göre haram yiyen Allah'ın rızık ile rızıklanmamıştır.

2.1.1.11. İvazıyye

Bu fırkanın taraftarları itaat olmadan ve bir meşakkate katlanmadan kulun cennete girmesini mümkün görmezler. Çünkü onlara göre cennete girmek itaatler karışığında ve meşakkate katlanma ile gerçekleşir. Ayrıca bu görüş taraftarları mizan ve şefaati de inkâr ederler.

2.1.1.12. Hayyâtıyye

Onlara göre, ahde vefa göstermek vacip olmadığı için ahdini bozan bir kimse cezalandırılmaz. Birgivî'ye göre onların bunu iddiaları İsrâ 17/34. ve Nahl 16/91 ayetlerini inkâr etmek anlamına gelir. (Birgivî, 1989, s. 185).

2.1.2. Cebriyye

Birgivî, *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde Cebriyye'nin görüşlerini ve çeşitli kollarını bu başlık altında ele alıp, incelemiştir. Ona göre Cebriyye taraftarları kulun amelini inkâr ederek, itaat ve masiyeteye yönelik fiillerini seçmede özgür olmadığını ve bu fiilleri kazanmasının (kesb) söz konusu olamayacağını iddia etmişlerdir. Bu anlayışa göre, kulun hareketleri rüzgârın önünde sürüklenen ağaç yapraklarının hareketleri gibidir. Bu nedenle kul, yaptıklarından sorumlu olmaz, masiyet işlemiş olsa da mazurdur ve bu hususta ayıplanmaz. Birgivî, insanın özgür iradesini ve sorumluluğunu yok sayan bu anlayışın (cebri) Vâkıa 56/24. ve Kehf 18/29. ayetleriyle çeliştiğini ifade ederek reddeder (Birgivî, 1989, s. 183). Öte yandan *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*'de "kulun hiçbir fiili yoktur" şeklinde bir inanca (cebre) sahip oldukları için Cebriyye taraftarlarını küfre nisbet

etmek gerektiğini söyler. Fakat âlimler arasında bu konuda ihtilaf olduğunu, bazı âlimlerin onları küfre nisbet ettiğini, bazılarının da etmediğini belirtir (Birgivî, 2011, s. 96). Kulun özgür iradeye sahip olduğunu vurgulayan Birgivî, Cebriyye'nin cebir düşüncesini sert bir şekilde eleştirir. Bakara suresinin ilk beş ayetini tefsir ederken ayetlerde "takvalı olmak, gaybe, ilahî kitaplara ve âhirete iman etmek, namaz kılmak, infakta bulunmak" gibi müminlere nisbet edilen bu tür sıfatların kul için ihtiyarî fiillerinin bulunduğu delalet ettiğini, bu bakımdan bu ayetlerin Cebriyye'nin iddiasını geçersiz kıldığını söyler. Ayrıca kulun hayır ve şer türünden bütün fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını, fakat bunlar arasında tercihte bulunup, dilediğini işleme hususunda kulun özgür iradeye sahip olduğunu önemle vurgular (Birgivî, Atf Efendi, no: 34/176, vr. 14b). Birgivî'ye göre "kulun fiili, yalnız Allah'ın kudretiyle meydana gelir" görüşünü benimseyen kişi Cebriyye, "kulun fiili, sadece kulun kudretiyle meydana gelir" görüşünü benimseyen de Kaderiyye/Mu'tezile ile aynı görüşü benimsemiş olur. Birgivî, bu iki görüşü de tasvip etmez. Ona göre benimsenmesi gereken doğru görüş Selef'in "ne cebir ne de tefviz vardır" yani "kulun fiili, kendi iradesi ve Allah'ın kudreti ve yaratması ile olur" şeklindeki görüştür (Birgivî, 2011, s. 200; a.mlf., Atf Efendi, no: 34/176, vr. 29b).

Birgivî'nin savunduğu bu görüş, Mâtürîdîlerin görüşüdür. Mâtürîdîlere göre kudrete konu olan bir fiile (makdûra) iki kudretin etki etmesi mümkündür. Bunlardan biri yaratma kudreti (halk), diğeri de kazanma kudreti (kesb)dir. Buna göre, fiil yaratma yönüyle Allah'ı, kesb yönüyle de insanı ilgilendirmektedir. Bir diğer deyişle yaratma, Allah'tan, kesb kuldandır. Bu anlayışa göre Allah hâlik, kul kâsibtir (Mâtürîdî, 2009, s. 286 vd.; Sâbûnî, 2005, s. 135-138). Dolayısıyla Birgivî, bu konuda Selefin ve Mâtürîdîlerin görüşünü kabul etmiş olmaktadır. Birgivî, kader ile ilgili Eş'arî görüşünü "cebr-i mutavassıt" olarak nitelendirmiş, bazı yönlerden tenkid etmiş, Eş'arîlere karşı Mâtürîdî düşüncesini savunmuştur (Bkz. Birgivî, 2011, s. 200-201).

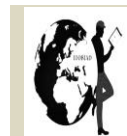
Cebriyye'nin de kendi için çeşitli fırkalara ayrıldığına dikkat çeken Birgivî, onların Muzdarriyye, Acziyye, Mefrûğîyye, Neccâriyye, Keseliyye, Sâbıkîyye, Hubbiyye, Havfiyye, Tefekkürîyye, Hasiyye, Münâiyye ve Münkiriyye olmak üzere on iki fırkaya ayrıldığını söyler.

2.1.2.1. Muzdarriyye

Muzdarriyye taraftarları, kulun için itaat ve masiyet türünden hiçbir ihtiyarî fiili olmadığını iddia etmişlerdir. Birgivî, onların bu görüşü benimsemekle Bakara 2/286. ayetini inkâr ettiklerini söyler.

2.1.2.2. Acziyye

Bu fırkanın mensuplarına göre kul, Allah'ın hakkını yerine getirmeye kudreti olmayan ve ilahi emir ve buyrukları yerine getirmeye güç

yetiremeyen aciz bir yaratıktır. Birgivî'ye göre bu görüşü benimsemek, Bakara 2/286. ayetini inkâr etmek anlamına gelir.

2.1.2.3. Mefrûğiyye

Onlara göre, Allah, yarattıklarının hepsini bir defada yaratmıştır, bundan sonra artık yaratıklarından hiçbir şey yaratmamıştır. Varlıklar ve yaratılmışlar günden güne, her saat, her an tedrici olarak ortaya çıkar. Birgivî, Mefrûğiyye'nin bu görüşü benimsemekle Rahmân 55/29. ayetini inkâr ettiklerini belirtir (Birgivî, 1989, s. 184).

2.1.2.4. Neccâriyye

Neccâriyye taraftarları da kâfirlerin çocuklarının cehennemde, müminlerin çocuklarının da cennette ebedî olarak kalacaklarını, bu konuda herhangi bir şüphenin bulunmadığı iddia etmişlerdir. Birgivî, bu iddianın Ehl-i Sünnet'in görüşüne aykırı olduğuna işaret eder ve Sünnî anlayışa göre Allah'ın hükmünde zanna yer olmadığını ve bu işin O'nun dilemesi ile ilgili olduğunu belirtir (Birgivî, 1989, s. 185-186). Öte yandan Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye'*de Neccâriyye mensuplarının Allah'ın sıfatlarını inkâr ettiklerini ve Kur'an'ın yazıldığında da okunduğunda da cisim olduğunu iddia ettiklerini belirtir ve bu görüşleri nedeniyle onları dinden çıkmış bir topluluk olarak değerlendirmek gerektiğini (Birgivî, 2011, s. 95-96).

2.1.2.5. Keseliyye

Bu fırkaya göre, kulun sevabı ve cennetteki dereceleri, tembelliği ile eksilmeyeceği gibi çalışmasıyla da artmayacaktır. Sevap ve azabın iyilik ve kötülüklerin artması ile bir ilgisi yoktur. Kul için kötülükte bir noksanlık ve cürüm olmadığı gibi iyilikte de bir fayda ve yarar söz konusu değildir. Birgivî, onların bunu iddia etmekle Fussilet 41/46. ve Sebe 34/17. ayetlerini inkâr ettiklerini ifade eder.

2.1.2.6. Sâbıkıyye

Onlara göre, kimin cennetlik/mutlu (saadet-saîd), kimin cehennemlik/bedbaht (şekâvet-şakî) olacağı ezelde hükme bağlanmıştır. Mutlu olan (saîd) ezelde mutlu olarak yazılandır. Dolayısıyla onun günah işlemesi, mutluluğundan bir şey eksiltmez. Bedbaht (şakî) olan da ezelde bedbahttır. Onun itaat etmesi, kendisine hiç bir fayda sağlamaz. İtaat eden ve isyan eden, eşit durumdadırlar. Birgivî, onların bu görüşleri benimsemekle "Câsiye 45/21. ayetini inkâr ettiklerini söyler (Birgivî, 1989, s. 186).

2.1.2.7. Hubbiyye

Bunlara göre, kul Allah'ı sevmede zirve noktasına ulaşıncaya namaz ve oruç gibi farzlar kendisinden düşer yani şer'î teklifler kulun üzerinden kalkar.

2.1.2.8. Havfiyye

Bunlara göre, müminlere hiç bir korku yoktur. Çünkü Kur'ân'daki korkutmaların (vaîd) hepsi kâfirler hakkındadır.

2.1.2.9. Tefekkürîyye

Onlara göre, ilim öğrenen kimse ilimde mütefekkir olur ve nazar sahibidir. Bu durumda olan kimseden itaat ve korku kaldırılır ve böylesi bir kimsenin her istediğini yerine getirmek insanlara vacip olur. Çünkü bu kimse artık insanların malına ortak olmayı hak etmiştir. Bu nedenle her kim onun mallarından aldığı bir şeyi geri isterse zâlim olur. Birgivî'ye göre bu görüş sahipleri Bakara 2/188., Nisâ 4/10. ve Fâtır 35/28. ayetleri inkâr etmişlerdir:

2.1.2.10. Hasbiyye

Bunlar, Tefekkürîyye'nin görüşlerini benimsemişlerdir. Onlara göre de dünya malı insanlar arasında ortaktır. Bu bakımdan birinin malından bir başkası bir şey alsa, ondan geri istemesi caiz olmaz. Birgivî, onların bu görüşü benimsemekle "*Mallarınızı aranızda batıl sebeplerle yemeyin.*" (Bakara 2/188). ayetini inkâr ettiklerini belirtir (Birgivî, 1989, s. 186).

2.1.2.11. Münkiriyye

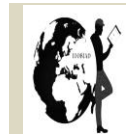
Onlar şunu iddia etmişlerdir: "Allah'ı zikrettiğiniz zaman O'nu herhangi bir kimseyle zikretme. Hiçbir kimsenin ismini Allah'ın ismiyle beraber anma; çünkü bu caiz değildir." Birgivî, bu görüşleri sebebiyle onların, müminlerin söyledikleri "Lâ ilâhe illâllah Muhammedün'r-resulüllah" şeklindeki şahadet kelimelerini inkâr ettiklerini belirtir.

2.1.2.12. Münâiyye

Onlara göre Allah'ın kitabı herhangi bir şeyi gerektirmediği için Kur'ân ile amel etmek vacip değildir. Gerçek hüküm veren sadece kalptir, başkası değildir. Bu nedenle kalbin güzel olduğuna şahid olduğu şeyi yerine getirmek herkese vaciptir (Birgivî, 1989, s. 187).

2.1.3. Kerrâmiyye

Birgivî, Mürcî fırkalarını bu başlık altında ele almıştır. İlk olarak onların genel görüşlerini daha sonra her bir grubun kendi inançlarını nakletmiştir. Kerrâmiyye taraftarları yaratıcıyı yaratılmışlara (mahlûk) benzetenlerdir. Nitekim onlar Allah'ın bizim ellerimiz ve ayaklarımıza benzer elleri ve ayaklarının var olduğunu, bizim cüssemiz gibi cüssesinin bulunduğunu, zaman ve mekâna muhtaç olduğunu iddia etmişlerdir. Bunların dışında Allah'ın cisim ve cevher olduğunu da iddia etmişlerdir. Birgivî, Kerrâmîlerin bu tür görüşleri benimsedikleri için "O'nun benzeri hiç bir şey yoktur." (Şûrâ 42/11) ayetini inkâr ettiklerini belirtir. Birgivî'ye göre Allah hakkında bu tür iddiada bulunmaları nedeniyle onlar, zâlimdirler ve Allah ise zâlimlerin iftiralardan münezzehtir (Birgivî, 1989, s. 183).

Diğer taraftan Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye'*de onların çeşitli görüşlerine yer vermiş ve eleştiriler yöneltmiştir. Fakat burada onlardan "Mürctie" diye bahsetmiştir. Herhangi bir fırka ismi zikretmeksizin Mürctie taraftarlarının dört farklı görüş benimsediklerini söyler.

Birgivî'ye göre Mürctie'den bir kısmı şunu iddia etmiştir: "Biz mümin ve kâfirlerin hal ve durumunu Allah'a havale (ircâ) ederiz. Allah, mümin ve kâfirlerden dilediği kimseyi bağışlar, dilediğini de cezalandırır. Dünya ve âhiretin her ikisi de Allah'ındır. Dünya da nasıl dilediği müminlerden dilediğine azap ettiğini ve kâfirlerden de dilediğine ihsan da bulunduğunu görüyorsak, âhirette de öyle yapacaktır. Böyle olması ise Allah'ın tam bir adaletidir." Onların bu görüşlerini bâtlı olarak değerlendiren Birgivî, dünya hükümleriyle âhiret hükümlerini bir tutmalarından ötürü onların küfre girdiklerini söyler (Birgivî, 2011, s. 97-98).

Birgivî'ye göre onlardan bazıları da şu inancı benimsemişlerdir: "Bizim iyiliklerimiz makbul, kötülüklerimiz mağfurdur. Namaz, oruç ve zekât gibi ameller farz değildir. Bu farz ve vacip denilen şeyler iyi şeylerdir. Kim bunlarla amel ederse ne güzel, etmezse bir şey (ceza) gerekmez." Birgivî'ye göre bunlar da bu inançlarından ötürü diğerleri gibi küfre girmişlerdir.

Yine Mürctie'den şunu iddia edenler de vardır: "Biz günahkâr müminleri dost edinmeyiz, fakat anlardan tamamen de uzaklaşmayız." Birgivî, bu görüş sahiplerinin kâfir değil, bid'atçı olduklarını; çünkü bu tür bid'at fikirleri benimsemekle kişinin imandan çıkıp, küfre girmeyeceğini belirtir.

Birgivî, bu üç grubun dışında şu inancı benimseyenlerin olduğunu da belirtir: "Biz, müminlerin dini durumunu Allah'a havale (ircâ) ederiz. Onların ne cennetlik ne de cehennemlik olduklarını söyleriz. Müminlerden de teberri etmemekle beraber onlar arasında fâsık olanları kendimize dinde önder seçmeyiz." Birgivî, bu görüşte olanların Hz. Peygamber'in sünneti üzere olduklarına dikkat çekerek, okuyucuya: "Bunların sözünü dinle ve al." diye tavsiyede bulunur (Birgivî, 2011, s. 98).¹⁰

¹⁰ Öte yandan Birgivî, onların "iman sadece bilmek ve dil ile ikrar etmektir" şeklindeki iman görüşlerini de nakleder ve çeşitli açılardan tenkid eder. Birgivî'ye göre onların bu iman tanımı batıl ve geçersizdir. Çünkü iman, sadece bilmek ve dilin ikrarı olsaydı, bu durumda bütün münafıkların mümin olması gerekirdi. Halbuki Allah Teâlâ münafıklar hakkında "...Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir." (Münâfikûn 63/1) buyurmaktadır (Birgivî, Kılıç Ali Paşa, no: 1035, vr. 84a. Krş. Eş'ârî, 2006, s. 86, 91; Bağdâdî, 2007, s. 199, 222; Şehristânî, ts., 1: 99, 104, 106). Kaldı ki onların bu anlayışına göre Allah'ı, kitaplarını, peygamberlerini ve diğer iman esaslarını kalben inkâr ettiği halde diliyle ikrâr eden kimseyi gerçek mümin kabul etmek gerekir. Bu durumda Hz. Peygamber'in zamanındaki münafıklar da kâfir değil, gerçek mümin sayılmalıdır. Halbuki Birgivî'ye göre Bakara 2/8. ayetinde de ifade edildiği üzere münafıklar, dilleriyle ikrâr ettikleri halde kalpleriyle iman etmemiş kimselerdir. Birgivî, bu ayetin onların "iman sadece dil ile ikrardır" şeklindeki görüşlerini geçersiz kıldığını belirtir (Birgivî, Atf Efendi, no: 34/176, vr. 18b). Birgivî, kendi görüşü olarak iman: "Allah tarafından kendisine gönderildiği kesin

Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*'de grup ismi zikretmeksizin naklettiği yukarıdaki bu görüşlere oldukça benzer olan bazı görüşleri *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde Kerrâmiyye ismi altında Şekkiyye, Mücerrediyye, Amdiyye ve Sâibiyye gibi çeşitli fırkalara nisbet ederek zikreder (Birgivî, 1989, s. 187-188).

Birgivî, bu risalesinde Kerrâmiyye'nin kendi içinde on iki alt kola ayrıldıklarını ve herbirinin kendine özgü görüşleri bulunduğunu belirtir. Bu fırkalar, Müşebbihe, Mücessime, Haddiyye, Hulûliyye, Şekkiyye, Mücerrediyye, Vâlihiyye, Amdiyye, Sâibiyye, Behşemiyye, Sârikiyye ve Haşeviyye'dir (Birgivî, 1989, s. 193, 187).

2.1.3.1. Müşebbihe

Birgivî'ye göre bunlar, Yaratıcı'yı yaratılmışlara benzetirler ve O'na baş, ayak, el, ağız, et ve deri gibi beşerî unsurlar izafe ederler. Birgivî'ye göre onlar bu görüşleri benimsemekle "O'nun benzeri hiç bir şey yoktur." (Şûrâ 42/11) ayetini inkâr etmişlerdir.

2.1.3.2. Mücessime

Mücessime taraftarları da Allah'ın cisim olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onların bu görüşünü Ehl-i Sünnet'in görüşlerine aykırı olduğunu söyleyen Birgivî, cismin iki şeyin birleşmesinden meydana geldiğine (mürekkeb) dikkat çekerek, böyle bir şeyin Allah'ın zatı hakkında düşünülemeyeceği söyler.

Müşebbihe ve Mücessime'nin Allah'a beşerî uzuvlar isnat etmelerinin yanlışlığına dikkat çeken Birgivî, her iki mezhebi de nasslarda Allah'a izafe edilen haberî sıfatları yaratılmışların sıfatlarına benzediğini iddia ederek, O'nu yaratılmışlara benzettikleri, O'nun cisim olduğunu söylemeleri ya da O'na alt-üst gibi yön tayin etmeleri sebebiyle tekfir etmiştir (Birgivî, 1964, s. 51; a. mlf., 2011, s. 90-94, 96-97, 106).

2.1.3.3. Haddiyye

Bunların iddiasına göre, Allah hadd (sınır)'dır. Arş, O'nun yeri ve karargâhıdır. Birgivî'ye göre onların dile getirdikleri bu hususlar, yaratılmışların özelliklerindedir. Allah ise yaratılmışlara benzemez. Zira Allah kendisi hakkında "O'nun benzeri hiç bir şey yoktur." (Şûrâ 42/11) buyurarak ne zatında ne de sıfatlarında kendisinin eşi ve benzeri olmadığını haber vermiştir. Bu nedenle Mücessime'nin iddiaları bâtıldır.

2.1.3.4. Hulûliyye

Onların inancına göre, Allah güzel suretlere hulul etmiştir. Birgivî, onların bu inançlarından dolayı kâfir olduklarını söyler.

olarak bilinen bütün hususlarda Hz. Peygamber'i kalben tasdik ve hakikaten ve hükmen veya yalnız hükmen bir mani olmadığı zaman dil ile ikrar etmek" şeklinde tarif eder (Birgivî, 2011, s. 83, 162; a.mlf., 2015, s. 73; a.mlf., 1964, s. 26).

2.1.3.5. Şekkiyye

Bunlara göre, bir kimseye itaatinden dolayı kendisine itaatkâr denilmesi caiz olmadığı gibi, kötülük işlemesinden dolayı da asi denilmesi caiz değildir. Çünkü umulur ki bu kişinin durumu değişir, güzel çirkin, çirkin de güzel olabilir.

2.1.3.6. Mücerrediyye

Onlara göre iman, “mücerred (soyut) sözden ibarettir, inanç şartına bağlanmış değildir.” Birgivî, imanı bu şekilde tarif etmeleri nedeniyle onların Bakara 2/8. ayetini inkâr ettiklerini belirtir (Birgivî, 1989, s. 187).

2.1.3.7. Vâlihiyye

Bunlar da En'âm 6/91. ayetinden hareketle şunu iddia etmişlerdir: “Allah'ı tanımakta kullar, hayret içinde kalmışlardır. O'nu hiç bir kimse hakkıyla ile tanıyamaz.” Birgivî, onların bu iddialarının yanlışlığını Ehl-i Sünnet'in şu görüşünü naklederek temellendirir: Ehl-i Sünnet'e göre söz konusu ayet müminler hakkında değil kâfirler hakkında inmiştir. Dolayısıyla kâfirler, Allah'ı gerçek bir tanıma ile tanımamışlardır. Müminler ise O'nu hakkıyla tanırlar ve müminin O'nu hakkıyla tanması caizdir.

2.1.3.8. Amdiyye

Bunlara göre, bir mümin işlediği günahından dolayı Allah tarafından cezalandırılmaz. Çünkü bu günahkâr kişi, günahını bilerek değil, hata ve nefis isteklerin baskın gelmesi ile işlemiştir. Onun kasdı çeşitli işlerde şehvetin (kötü arzuların) yerine getirilmesidir.

2.1.3.9. Sâibiyye

Onların inancına göre Allah, yaratılmışları yaratmış ve sonra ihmal edip, kendi halleri üzerine serbest bırakmıştır. Bu nedenle onlar üzerine hiçbir şey vacip değildir. Dolayısıyla namaz, oruç, zekât ve hacc gibi ibadetler vacip değildir, belki faziletlerdir. Kim iman ederse, cehennemden kurtulur.

2.2.3.10. Behşemiyye

Bunlar da şunu iddia ederler: İmanın şartı neyin helal, neyin haram olduğunu tanımak suretiyle haram ve helali bilmektir. Helal veya haram oluşuna inanmış değilsen de bu senin için caizdir, imanını zedelemesiz. Bu iddialarına katılmayan Birgivî, onlara cevap verme mahiyetinde Ehl-i Sünnet'in şu görüşünü nakleder: Mücerred haram ve helalin bilinmesi ile kişi mümin olmaz. Onun haram ve helal olduğuna inanması şarttır.

2.1.3.11. Sârikiyye

Onlar da şu görüşü ileri sürerler: Kim hırsızlık eder ve sonra bir dirhem sadaka verirse, bu sadakası o kimse için kefâret olur. Yine aynı şekilde zina eden kişinin yıkanması da kendisi için kefâret sayılır. Bu nedenle bu kimseler için artık ne dünyada, ne de âhirette başka bir ceza yoktur.

2.1.3.12. Haşeviyye

Bu fırka taraftarları da hükümler hakkında kıyasın caiz olmayacağını savunurlar (Birgivî, 1989, s. 188). Birgivî, *Tefsîr* eserinde Hz. Âdem'in kıssasının anlatıldığı Bakara 2/30-39. ayetlerini tefsir ederken Haşeviyye'nin peygamberlerin "ismet" sıfatı hakkındaki görüşlerini de nakledip, eleştirmiştir. Birgivî'ye göre onlar, Hz. Âdem'in cennette iken yasak ağacın meyvelerinden yemek suretiyle rabbine isyan edip, hata ettiğinden; daha sonra hatasından dolayı pişman olup, tövbe ettiğinden ve Allah'ın da onun tövbesini kabul ettiğinden bahseden bu ayetlerden hareketle peygamberlerin ismet sıfatının olmayacağını iddia etmişlerdir. Onlar bu iddialarını şu şekilde temellendirmiştir: Hz. Âdem, peygamber olduğu halde yasaklanan bir fiili işlemiştir. İşlenen bu fiil ise büyük günah (kebîre)tır. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Âdem'e tevbe etmesini tavsiye etmiştir. Tövbe ise sadece büyük günahlar işlendiğinde yapılır. Zira küçük günahlar yapılan iyiliklerle ortadan kalkar. Kaldı ki Hz. Âdem, suçunu kabul etmiş, işlediği günahı pişman olmuş ve tevbe etmiştir. Başka bir ifadeyle tövbe etme bir kişinin yapmış olduğu bir fiile sonradan duyduğu pişmanlıktan dolayı yapılan bir eylemdir. Dolayısıyla tövbeden önce bir günahın işlenmiş olması gerekir. Bu yoruma göre Hz. Âdem'in günah işlediği sabit olmaktadır. Nitekim A'râf 7/23. ayetinde de belirtildiği üzere Hz. Âdem ve eşi, kendilerine zulmettiklerini, Allah'ın mağfireti olmasaydı hüsrana uğrayacaklarını bizzat itiraf etmişlerdir. Zulmedip, hüsrana uğrayacak kişi ise büyük günah işleyen kimsedir. Buna göre eğer Hz. Âdem'in işlediği suç büyük günah olmasaydı, zulmü ve hüsrana uğramayı itiraf etmezdi. Onların iddialarına çeşitli yönlerden eleştiri yönelten Birgivî, onlara karşı peygamberlerin ismet sıfatına sahip olduğunu ispatlamaya çalışmıştır (Birgivî, Atıf Efendi, no: 34/176, vr. 52b-53a).

2.1.4. Muattıla

Birgivî'ye göre bu mezhebin taraftarları, Allah'ın sıfatlarını ta'dîl edenlerdir. Yani, O'nun ulûhiyeti ile bekâ, kudret, irade, sem' (işitme), basar (görme) gibi sıfatlarını ve bunların dışındaki diğer ilahî, rabbanî sıfatlarını inkâr ederler. Bunlar da diğer mezhepler gibi kendi içinde on iki fırkaya ayrılmışlardır (Birgivî, 1989, s. 183). Bunlar, Cehmiyye, Mahlûkiyye, Lafziyye, Vâkıfiyye, Şekkiyye, Vâridiyye, Kabriyye, Meyliyye, Harkıyye, Fâniyye ve Karmâtiyye'dir (Birgivî, 1989, s. 183, 188-189).

2.1.4.1. Cehmiyye

Onlar, zâlim sultana başkaldırmayı caiz görürler (Birgivî, 1989, s. 188). Birgivî onların bu görüşlerinin dışında cennet ve cehennem ile ilgili

görüşlerini de nakleder. *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* eserinde ise bazı kimselerin: "Allah varken hiçbir şey yoktu. Bu nedenle Allah hep var olacak, O'nun dışında başka hiçbir şey (bâkî) kalmayacak." şeklinde bir itirazda bulunarak, cennet ve cehennem belli bir süre sonra ahaliyle birlikte yok olacağını iddia ettiklerini belirtir. Birgivî, bu iddianın sapkınların (mülhidlerin) sözleri olduğunu söyler ve bazı âlimlerin bu tür iddiada bulunmayı küfür, bazılarının da büyük günah saydıklarını ifade eder (Birgivî, 2011, s. 92). Fakat *Tefsîr*'inde Birgivî, bu görüş sahiplerinin Cehmiyye olduğunu açıkça zikreder ve çeşitli açılardan onları tenkit eder (Birgivî, Atf Efendi, no: 34/176, vr. 52b). Cehmiyye'nin bu görüşlerinin batıl olduğunu ifade eden Birgivî, Bakara 2/24; Âl-i İmrân 3/131, 133. ayetlerini delil göstererek cennet ve cehennem şuan yaratılmış (mahlûk) olduğunu söyler. Çünkü ona göre ayetlerde geçen "kâfirler veya müminler için hazırlanmış" ifadesi her ikisinin de şuan yaratılmış olduğuna delalet eder. Ayrıca kâfirlerin cehennemde, müminlerin de cennette ebedî kalacaklarını ifade eden Birgivî, bu görüşünü de Bakara 2/39, 82. ayetleriyle temellendirir. Zira ona göre ayetlerde geçen "ebedî" ifadesi "uzun bir süre kalış" şeklinde tevil edilemez (Birgivî, Atf Efendi, no: 34/176, vr. 33b, 34b, 49b, 52b, 81a; a.mlf., Kılıç Ali Paşa, no: 1035, vr. 86b; a. mlf., Laleli, no: 3706, vr. 298a).

2.1.4.2. Mahlûkiyye

Bunlar ise Kur'ân'ın mahlûk olduğunu iddia ederler.

2.1.4.3. Lafzıyye

Onlara göre Kur'ân'ın lafzı ile telaffuz edilmiş şekli aynı şeydir. Kur'ân'ın lafzı ve kulun okuyuşu mahlûk değildir. Birgivî'ye göre onlar bunu iddia etmekle Sâffât 37/96. ayetini inkâr etmişlerdir. Birgivî, daha sonra konuyla ilgili Ehl-i Sünnet'in şu görüşünü nakleder: Kıraat, kitabet ve hıfz mahlûktur. Okunan, yazılan, hıfzedilen ise mahlûk değildir. O başkadır (Birgivî, 1989, s. 188).

2.1.4.4. Vâkıfıyye

Bunlar Allah'ın sıfatları ile ilgili olarak şunu iddia ederler: Allah'ın irade, kudret, ilim, yaratma ve rızıklandırma sıfatları kadimdir. Bunların dışındaki diğer sıfatları ise mahlûktur, kadim değildir.

2.1.4.5. Şekkiyye¹¹

¹¹ Birgivî, daha önce Kerrâmiyye'nin beşinci kolu olarak da "Şekkiyye" ismini kullanmıştır. Burada ise ondan farklı şekilde ama aynı isimle (Şekkiyye olarak) Muattıla'nın beşinci kolu olarak zikretmiştir. Dolayısıyla Birgivî, Şekkiyye fırkasını Kerrâmiyye ve Muattıla olmak üzere iki ana mezhebin birer alt kolu olarak değerlendirmiştir. Bu da mezheplerin taksiminde bir karşılığın olduğunu göstermektedir. Muhtemelen Birgivî, ikisinin de aynı mezhep olmasına rağmen iki farklı görüşe sahip oldukları için birini Kerrâmiyye'nin

Bunlar Kur'ân'ın yaratılmışlığı meselesinde şüpheyeye düşümlerdir. Onlar şöyle derler: "Biz Kur'ân mahlûktur da demeyiz, mahlûktur değildir de demeyiz, çünkü bu küfürdür.

2.1.4.6. Vâridiyye

Onların inancına göre müminler cehenneme girmeyeceklerdir. Kur'ân'da bulunan vâidler kâfirler hakkındadır. Çünkü cehenneme giren oradan ebedî olarak çıkamayacaktır.

2.1.4.7. Kabriyye¹²

Bunlar ise kabir azabına, Münker ve Nekir meleklerinin sorgulamasına inanmazlar.

2.1.4.8. Vezniyye

Bunlar da kıyamet günündeki mizanı inkâr ederler ve kulların amellerinin tartılmayacağını söylerler. Bu görüşlerini de şu şekilde temellendirirler: "Kur'ân'da mizanın zikredilişi adaletten kinayedir. Kıyamet gününde duyuların algıladığı manada bir mizan olmayacaktır."

2.1.4.9. Meyliyye

Onlar, kıyamet gününde peygamberlerden hiç birisinin şefaatinin olmayacağını iddia ederler. Çünkü onlara göre şfaat bir meyildir. O da kıyamet gününde olmayacaktır.

2.1.4.10. Harkıyye

Bu fırka mensupları da kâfirlerin cehennemde bir defa yakılacağını, sonra yanmış vaziyette kalacaklarını, bundan sonra da kendileri için bir elem ve azap olmayacağını ileri sürerler.

2.1.4.11. Fâniyye

Bunlar da cennet ve cehennemden fani olduğunu, Allah'tan başka hiçbir şeyin kalmayacağını iddia ederler.

2.1.4.12. Karmâtiyye

Birgivî, bu mezhep için Zenâdîka isminin de kullanıldığını belirtir. Karmâtîler, ineğe secde ettikleri için hayızlı kadının, başını ve bedenini inek

diğerini de Muattıla mezhebinin alt kısmında zikredilmiştir. Ayrıca Bkz. Yüksel, 2011, s. 106.

¹² Birgivî hakkında yaptığı akademik çalışmalarla bilinen Prof. Dr. Emrullah Yüksel, bu yedinci kısmın, *Tuhfetü'l-Müsterşidin* risalesinin yazma nüshasında bulunmadığını ifade eder. Ancak, Yaşar Kutluay'ın neşrettiği Ebu Muhammed Osman b. Abdullah b el-Hasan el-İraki el-Hanefî'nin *Sapıklarla Dinsizlerin Çeşitli Mezhepleri* adlı eserinde, Muattıla'nın kolları içinde Merisiyye kolunun yer aldığına dikkat çekerek, muhtemel bu yedinci fırkanın Merisiyye olabileceğini söyler. Çünkü Merisiyye taraftarları, Kur'ân yaratılmış olduğunu iddia etmekte, Allah'ın ise sadece meşiet, ilim, kudret ve tahlik (yaratma) olmak üzere dört sıfatı bulunduğunu iddia etmektedirler (Yüksel, 2011, s. 106).

sidiği ile yıkaması gerektiğini söylerler. Kadınlara yaklaşma hususunda bir sınır koymazlar, her türlüşünü mubah sayarlar. Onlara göre âlemin yaratıcısı yoktur. Yine onlardan bir kısmı göre de peygamberlerin gönderilmesi gerçek değildir. Birgivî, bu görüşlerinden ötürü onlar hakkında "Allah'ın onlara lanet etsin" der (Birgivî, 1989, s. 189).

2.1.5. Nevâsıb

Birgivî, *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde Hâricî fırkalarını "Nevâsıb" başlığı altında ele almış, burada onların görüşlerine yer vererek eleştiriler yöneltmiştir. Birgivî'ye göre Hâricîler, Hz. Ali'nin kâfir olduğu görüşünü benimseyenlerdir. Onlara göre Hz. Ali'ye düşmanlık etmek vaciptir. Hz. Peygamber'in ashâbı arasında sadece Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer Müslümandır. Bu mezhebin taraftarları bu iki halifenin (Ebu Bekir ve Ömer) dışında kalan ashâbı Müslüman olarak kabul etmezler, onları ta'n ederler. Birgivî, bu görüşleri nedeniyle Hâricîlerin Şûrâ 42/23. ayetini inkâr ettiklerini söyler (Birgivî, 1989, s. 183).

Diğer taraftan Birgivî, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye'* de de Hâricî görüşlere yer vermiştir. Bu konuda *Tatarhâniyye'* den de nakilde bulunan Birgivî, herhangi bir grup ismi zikretmeksizin onların görüşlerini eleştirmiştir. Birgivî'ye göre Hâricîler, kendi sözleriyle Allah'ın kitabından hiçbir şeyi reddetmezler. Namaz, zekât, oruç gibi bütün farzlar, vacipler, taatlar imandandır, derler. Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe ve bütün taatlara inananların mümin olduğunu, bunlardan birini terk edenin ise kâfir olduğuna inanırlar. Hâricîlere göre zina eden, zina yaparken içki içen de içerken dinden çıkıp küfre girer. Kısaca Allah'ın menettiği bir şeyi işleyen ya da emrettiğini terk eden kişi kâfir olur. Birgivî, onların bu görüşlerine katılmamakla birlikte onları görüşlerinden dolayı tekfir etmez. Onların bu görüşlerinin hatalı olduğunu ve nassları yanlış tevil ettiklerini, bu nedenle bid'atçı olduklarını söyler. Daha sonra okuyucuya Hâricîlerin bu görüşlerinden uzak durmasını ve onlara karşı muhalif olmasını tavsiye eder (Birgivî, 2011, s. 98-99).

Bununla birlikte Birgivî, Hâricîlerin Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyir ve Hz. Aişe'yi küfürle itham ettiklerini, bu görüşlerinden ötürü dinden çıktıklarına ve kâfir olduklarına hükmetmenin vacip olduğunu söyler (Birgivî, 2011, s. 94-95). Birgivî, burada sahabeyi tekfir eden bu hâricî grubun kimler olduğunu belirtmez, fakat *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde, sahabeyi tekfir eden hâricî grubun Muhakkime olduğunu açıkça söyler (Birgivî, 1989, s. 189). Dolayısıyla Birgivî'nin burada tekfir ettiği hâricîlerin, bütün hâricî gruplar değil, sahabeyi tekfir eden Muhakkime'nin olduğunu söyleyebiliriz.

Birgivî, *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde Hâriciyyenin (Nevâsıb) kendi içinde on iki alt kola ayrıldıklarını belirtir. Bu fırkalar, Muhakkime, Ezrariyye,

Hafsiyye, Hâzımiyye, Şemrâhiyye, Ahnesiyye, Abdiyye, Meymûniyye, Şeybâniyye, Yezidiyye, Kizbiyye ve Kenziyye'dir (Birgivî, 1989, s. 183.)

2.1.5.1. Muhakkime

Onlar, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin kâfir olduklarını söylerler. Talha, Zübeyir ve Muaviye'yi de sapıklıkla itham ederler. Şer'î olaylara hüküm vermeyi ve hakemliği uygun bulmazlar ve bu konularda hüküm vereni tekfir ederler (Birgivî, 1989, s. 189).

2.1.5.2. Ezrariyye

Bunların inançlarına göre ister iyilikte, ister kötülükte olsun sultanın emrine itaat etmek gerekir. Sultanın emrine itaat etmeyenin kanı helaldir. Ayrıca onlar sultanın emriyle Müslüman mallarının helal olacağını iddia ederler.

2.1.5.3. Hafsiyye

Onlar, anne ve kız kardeşin nikâhını caiz görürler ve büyük günah işleyenlerin kâfir olduklarını iddia ederler.

2.1.5.4. Hâzımiyye

Bu fırka mensupları ganimetlerin helal olduğuna inanmazlar. Kâfirlerin esir alınmasını da caiz görmezler. Birgivî, Hamzekiyye mensuplarının da bu fırkadan sayıldığını belirtir ve onların peygamberin babasının ve dedesinin ismini bilmeyenin imamının sahih olmayacağına inandıklarını söyler.

2.1.5.5. Şemrâhiyye

Bunların inancına göre kul, muhabbet derecesine ulaşınca, kendisinden hizmet ve ibadet mükellefiyeti kalkar, borçlar, farzlar ondan düşer. Kul hal sahibi olunca halktan yabancı bir kadınla beraber olması caiz olur.

2.1.5.6. Ahnesiyye

Onlar da dirilerin yaptıkları dua ve verdikleri sadakaların ölümlere hiçbir faydası olmadığını, onlara hiçbir sevabın ulaşmadığını ileri sürenler. Birgivî'ye göre onlar, bu inançları nedeniyle İnfîât 82/5. ayetini inkâr etmişlerdir.

2.1.5.7. Abdiyye

Bunlara göre de Müslümanların çocukları ergenlik çağına erişmeden ölürlerse cenaze namazlarının kılınması caiz olmaz. Ayrıca ergenlik çağına erişmeyen kızların nikâhlanması da caiz değildir.

2.1.5.8. Meymûniyye

Bu fırka mensupları ise kızların kızının ve oğlun kızının nikâhlanmasını caiz görürler. Yûsuf süresinin Kur'ân'dan olmadığını iddia ederler. Haşimi olmayanın hilafetini de caiz görmezler.

2.1.5.9. Şeybâniyye

Onlar, kadının hilafetini ve zâlim sultana başkaldırmayı caiz görürler.

2.1.5.10. Yezidiyye

Yezidîlere göre Arapların dışından bir peygamber gelecek ve Hz. Muhammed'in dinini nesh edecektir. Birgivî, bu görüşlerinden ötürü onlar hakkında: "Allah onlara lanet etsin" der (Birgivî, 1989, s. 190). Ayrıca *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*'de de Yezidiyye'nin bu görüşünü tekrar nakleden Birgivî, bu görüşlerinden dolayı onların tekfir edilmesi gerektiğini söyler (Birgivî, 2011, s. 95).

2.1.5.11. Kizbiyye

Bunlar, şalvarla kılınan namazın sahih olmayacağını söylerler. Mihrabın önüne bir sütte dikerler ve ona bir peştamal bağlarlar. Ayrıca toprak üzerinde küçük ve büyük abdest bozmayı caiz görmezler (Birgivî, 1989, s. 190).

2.1.5.12. Kenziyye

Onların inancına göre gerçek müminin kim olduğu bilenemeyeceği için herhangi bir kimseye zekât verilmez. Çünkü zekât gerçek mümine verilir. Gerçek mümin ise bugün bilinmemektedir. Bu nedenle mal Allah'ın dilediği zaman layık olanına ulaşıncaya kadar toprakta (yerde) kalır (Birgivî, 1989, s. 190-191).

2.1.6. Revâfız

Birgivî, Şîî fırkalarına bu başlık altında yer vermiştir. İlk olarak onların genel görüşlerini daha sonra her bir grubun kendi inançlarını nakletmiştir. Râfizîler, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e söverler ve onları suçlarlar. Hz. Ali'den başkasını sevmezler. Onlardan bir kısmı Hz. Ali'nin en hayırlı olduğunu, diğer bir kısmı da peygamberlikte Hz. Muhammed'in ortağı olduğunu iddia ederler (Birgivî, 1989, s. 183). Birgivî'ye göre Râfizîler, bu görüşleri benimsemekle Ahzâb 33/40. ayetini inkâr etmişlerdir. Ayrıca onlar, Hz. Peygamber'in Hz. Ali için söylediği şu sözünü de kabul etmezler: "Senin benim yanımda yerin, Hârûn'un Mûsâ'nın yanındaki yeri gibidir. Yalnız benden sonra peygamber yoktur." (Buhârî, "Megâzî", 78; Müslim, "Fezailü'l-Ashab", 31). Yine onlar Hz. Peygamber'in Hz. Ömer için söylediği şu sözünü de inkâr etmişlerdir: "Şayet benden sonra peygamber olaydı, o kişi Ömer olurdu ve peygamberlik onunla mühürlenirdi." (Tirmizî, "Menakıb", 48). Birgivî, onların bu görüşlerini naklettikten sonra peygamberliğin Hz. Muhammed ile mühürlendiği gibi hilafetin de Hz. Ali ile mühürlendiğini söyler (Birgivî, 1989, s. 183-184).

Öte yandan Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye'*de de Râfizilerin bazı inançlarına yer vermiştir. Bu konuda *Tatarhâniyye'*den de nakilde bulunan Birgivî, herhangi bir grup ismi zikretmeksizin Râfizilerin tenâsüh, hulûl ve rec'at gibi inançlara sahip olduklarına dikkat çeker. Bu çerçevede Birgivî, onların ölümlerini tekrar dünyaya döneceklerine, ruhların ölmeyip beden değiştirdiğine (tenâsüh), tanrı ruhunun imama hulûl ettiğine, imamların ilâh olduğuna, bâtın bir imamın tekrar zuhuru edeceğine (rec'at) ve zuhuruna kadar emir ve yasakların tatil edildiğine, Cebrâil'in vahyi Hz. Ali'yi götürmeyip de Hz. Muhammed'e götürmekle hata ettiğine inandıklarını söyler. Daha sonra Birgivî, bu inançları sebebiyle onları tekfir etmenin vacip olduğunu ve mürtedlerle aynı hükme tabi olmaları gerektiğini belirtir (Birgivî, 2011, s. 94). Birgivî, burada herhangi bir fırka ismi zikretmemiş olsa da *Tuhfetü'l-müsterşidin* adlı risalesinde bu görüşlerin Bâtıniyye ve Hâşimiyye (Keysâniyye) tarafından savunulduğunu ifade eder (Birgivî, 1989, s. 191- 192). Mezhepler tarihi kaynaklarında Keysâniyye'nin tenâsüh, hulûl ve rec'at inançlarına sahip oldukları ifade edilir (Şehristânî, ts., 1: 145 vd.).

Birgivî, risalesinde Râfizilerin kendi içinde on iki alt gruba ayrıldıklarını belirtir. Bunlar, Kâmiliyye, Şerikiyye, İshâkiyye, Bâtıniyye, Temâsiliyye, Tenâsühiyye, Mansûriyye, Mukannaiyye, Sebâiyye, Hattâbiyye, Zeydiyye ve Hâşimiyye kollarıdır (Birgivî, 1989, s. 183-184).

2.1.6.1. Kâmiliyye

Râfizilerin bu grubu, Hz. Ebû Bekir'e tabi olanların kâfir olduklarını ileri sürenlerdir. Hz. Âdem'e secdeyi terk eden İblîs'in Allah'a asi geldiğini kabul etmezler.

2.1.6.2. Şerikiyye

Bunlar, Hz. Ali'nin peygamberlikte Hz. Muhammed'in ortağı olduğunu zannedenlerdir.

2.1.6.3. İshâkiyye

Onlar ise peygamberliğin kıyamet gününe kadar devam edeceğine ve her kim Ehl-i Beyt'in ilmini öğrenirse, Kur'ân'ın tefsirlerini belleirse, o kimsenin peygamber olduğuna inanırlar.

2.1.6.4. Bâtıniyye

Bâtınîlere, "İmamiyye" de denir. Bunların temel iddiaları şudur: Allah, Cebrâil'i vahiy ile Ali'ye gönderdi, fakat Cebrâil yanılıp, vahyi Muhammed'e getirdi. Yine bu görüş sahipleri, ezanda "Şehadet ederim ki Ali Allah'ın elçisidir", derler. Onlardan bazıları, imameti sadece Ali'nin evlatlarına has kılmışlar, bunların dışındakilerin imametini kabul etmemişlerdir. Bu inançları nedeniyle onlara "İmamiyye" denilmiştir.

2.1.6.5. Temâsiliyye

Onlara, Tefviziyye de denilir. Kâinatın yaratıcısının Hz. Muhammed olduğunu iddia ederler. Çünkü Allah kâinatı, yaratmak suretiyle, tedbiri işini ona (Muhammed'e) havale etmiştir.

2.1.6.6. Tenâsühıyye

Bunlar da şunu iddia ederler: Bir kimse öldüğü zaman ruhu bir diğerinin cesedine girer. Kötülerin ruhu kötülerin bedenine, iyilerin ruhu da iyilerin bedenlerine girer.

2.1.6.7. Mansûriyye

Bunlara göre yenilen şeylerin haram olanı yoktur. Kur'ân'ın hükmüne göre haram olan şey, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e sevgi beslemektir. Çünkü onları sevmek caiz değildir.

2.1.6.8. Mukannaiyye

Bunlar da herhangi bir kadına nikâhsız olarak yaklaşmayı helal kabul ederler. Birçok kadını bir arada toplarlar. Her adam dilediği kadar kadın alır. Onlar, bu görüşlerini şu şekilde ifade ederler: "Bu bir avdır, av da helaldir."

2.1.6.9. Sebâiyye

Bunlar ise Hz. Ali'nin ilah olduğuna inananlardır. Onlara göre Hz. Ali sağdır, havadadır, âlemi dolaşmaktadır. Yıldırım onun sesidir, dünyaya dönecektir ve düşmanlarından intikam alacaktır (Birgivî, 1989, s. 191).

2.1.6.10. Hattâbiyye

Bunlara göre yalan şahitlik sahihtir ve geçerlidir. Bilgi olmaksızın ve görmeksizin şahitlik yapılabilir (Birgivî, 1989, s. 214).

2.1.6.11. Hâşimiyye

Onların inancına göre Allah'ın bir sınırı, sonu, eni, boyu vardır. Eniyle boyu eşittir. Allah arş üzerinde karargâh kurmuştur. Bunların dışında onlar, peygamberin masum olmadığını iddia etmişlerdir (Birgivî, 1989, s. 192).

Birgivî, *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde mezhepler tarihi kaynaklarında Râfizi (Şii) fırkalarından biri kabul edilen Keysâniyye'den (Bkz. Eş'arî, 2006, s. 20; Bağdâdî, 2007, s. 32; Şehristânî, ts., 1: 145) bahsetmemiştir.

Fakat *et-Tarikatü'l-Muhammediyye'* de Keysâniyyenin görüşlerine yer vermiş, Allah hakkında bedâyı (Allah'ın fikir değiştirmesini) caiz gördükleri için onları tekfir etmiştir (Birgivî, 2011, s. 94).¹³

2.1.6.12. Zeydiyye

Râfizîlerin bu grubu, Zeyd b. Ali'ye (ö. 122/740) tabi olduklarını iddia ederler. Hz. Ebû Bekir'e kızmazlar, fakat onun hata ettiğini söylerler. Onlara göre Hz. Ali evladından biri hilafet iddiasında bulunursa, ilim ehline o kişiye yardım etmesi vacip olur (Birgivî, 1989, s. 192).

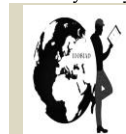
Birgivî, Ehl-i Bid'at mezheplerini ve görüşlerini anlattıktan sonra konuyla ilgili genel bir değerlendirmede bulunur. Söz konusu bu yetmiş iki fırkanın görüşlerinin tamamını hakikat dışı olarak değerlendirir. Ona göre hak olan mezhep Ehl-i Sünnet'tir. Bunun dışındakiler bâtıldır. Birgivî konuya ilişkin yazdığı bu risalesini şu duası ile tamamlar: "Allah'ım! Bize Hakk'ı Hakk olarak göster ve ona tabi olmakla bizi rızıklandır. Batılı da batıl olarak göster ve ondan kaçınmak suretiyle bizi rızıklandır. Bizi yaşattığın sürece Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi üzere yaşat. Öldürdüğün zaman da tevhid ve şahadet üzere öldür." (Birgivî, 1989, s. 192).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılda yetiştirdiği Hanefî-Mâtürîdî âlimlerinden biri olan İmam Birgivî yaşadığı toplumun inanç ve değerlerine karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmiş, dinî ve ahlakî açıdan bozulmaya ve yozlaşmaya maruz kaldığını düşündüğü Müslüman toplumu ıslah etmeye gayret etmiştir. Bu çerçevede Kur'an ve Sünnet'e uymayan inanç, fiil ve tutumları bid'at ve bâtıl olarak değerlendirmiş, Müslümanları bunlardan kaçınmaya ve dinî konularda sadece Kur'an ve Sünnet'e uygun olan Ehl-i Sünnet yolunu takip etmeye davet etmeyi ve bid'atların her türlüünü toplumdan temizlemeyi kendine görev bilmıştır.

Her bir Müslümanın itikatta ve amelde bir mezhebe tabi olması gerektiğini ifade eden Birgivî, aynı zamanda bağlı olduğu mezhebini de iyi bilmesini zorunlu görmüştür. Bu sebeple Birgivî, eserlerinde siyasî, itikadî ve fikhî mezhepleri Müslümanlara tanıtmak amacıyla bu konuya yer vermiştir. Müslümanları bilgilendirmek amacıyla Sünnîlerin amelde tabi oldukları Hanefiyye, Mâlikiyye Şafiyye, Hanbeliyye ve Zâhiriyye gibi fikhî mezhepleri de tanıtmaya çalışmıştır. Ona göre, bu beş mezhep arasında amel ile ilgili bazı konularda farklılıklar bulunsa da bu farklılıkları furûata ait mesele olup, Allah'ın izniyle gerçekleştiği için caizdir. Bu nedenle Müslümanlar bu beş mezhepten dilediklerine tabi olabilirler. Buradan da anlaşıldığı üzere Birgivî, Ehl-i Sünnet muhitinde teşekkül eden fikhî

¹³ Kaynaklarda Keysâniyye'den Şia'nın ana mezheplerinden biri olarak bahsedilir ve bedâ düşüncesini savundukları belirtilir. Ayrıca Keysânîlerin kendi içinde Hâşimiyye, Muhtâriyye, Beyâniyye, Harbiyye, Kerbiyye ve Rizâmiyye gibi çeşitli kollara ayrıldıkları ifade edilir (Bağdâdî, 2007, s. 32; Şehristânî, ts., 1: 145). Muhtemelen Birgivî, burada Keysâniyye ile Hâşimiyye'yi kastetmiş olabilir.

mezhepler arasındaki ihtilafları çeşitlilik, zenginlik ve Allah'ın rahmeti olarak değerlendirmiş, kişinin hangi mezhebi benimseyeceği hususunu da bir tercih meselesi olarak kabul etmiştir.

İtikadî konulara dair görüşlerini Ehl-i Sünnet'in fikri temelleri üzerine inşa eden Birgivî, her zaman bu bakış açısının sadık bir takipçisi olmuştur. Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye arasında ihtilâflı olan bazı itikadî konularda ise tercihini her zaman Mâtürîdî mezhebinden yana kullanmıştır. Bu bakımdan onun şahsiyetinde ve fikir dünyasında önemli etkide bulunan manevî hocalarının başında Hanefî-Mâtürîdî geleneği içinde yetişmiş olan âlimlerin geldiğini söyleyebiliriz.

Birgivî, eserlerinde Müslüman toplumun itikadını tashih etmek amacıyla kelamî konulara temas etmiş, bunları işlerken, farklı mezheplerin görüşlerine yer vermiş, onlardan bir kısmını eleştirmiştir. Bu çerçevede Sünnî âlimlerin klasik mezhep tasnifini benimseyen Birgivî, siyasî ve itikadî mezhepleri Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at olmak üzere iki kısımda değerlendirmiş, itikadî konulara dair eserlerini Ehl-i Sünnet akidesini açıklamak ve Ehl-i Bid'ata karşı savunmak amacıyla telif ettiğini söylemiştir.

Birgivî, Kur'ân'a ve Sünnet'e aykırı olan, dinde fazlalık ve eksiltme anlamına gelen inançları bid'at olarak değerlendirmiş; bu tür inançları benimseyenleri Ehl-i Bid'at olarak adlandırmıştır. Buna mukabil Kur'ân ve Sünnet'e uygun olan görüşleri benimseyip sahabe ve tâbiîni takip edenleri ise Ehl-i Sünnet olarak tanımlamıştır.

Birgivî, siyasî ve itikadî mezheplerle ilgili görüşlerini daha ziyade *Tuhfetü'l-müsterşidîn* risalesinde ayrıntılı olarak dile getirmiştir. Onun bu risalesi incelendiğinde, eserini "İslam ümmetinin yetmiş üç fırkaya bölüneceği" şeklindeki 73 fırka hadisinin Hz. Peygamber'e aidiyetinin doğru olduğu fikrini peşinen kabul edip, rivayette geçen yetmiş üç sayısının gerçek olduğunu açıklamak üzere yazdığı anlaşılmaktadır. Nitekim o, risalesinde İslam çatısı altında ortaya çıkan siyasî ve itikadî mezheplerin sayısını 73 mezhep şeklinde tasnif etmiş ve bu mezhepler arasında kurtuluşa eren fırkanın sadece Ehl-i Sünnet olacağını, bunun dışındaki diğer 72 fırkanın (Ehl-i Bid'at'ın) ise kurtuluşa eremeyeceğini ispatlamaya çalışmıştır. 72 sayısına ulaşmak amacıyla Ehl-i Bid'at'ı önce Nevâsıb (Hâriciyye), Kaderiyye (Mu'tezîle), Kerrâmiyye (Mürchie), Râfiziyye (Şîa), Cebriyye ve Muattıla (Cehmiyye) şeklinde altı ana mezhebe, daha sonra bunlardan her birini kendi içinde on iki alt fırkaya ayırmıştır. Böylece o, altısı ana mezhep, altmışaltısı da alt fırkaları olmak üzere hadiste kurtuluşa eremeyecek olan yetmiş iki sayısına ulaşmıştır. Birgivî'nin bu metodu, kendinden önceki Hanefî-Mâtürîdî âlimleri tarafından benimsenen bir metottur.

Birgivî'ye göre hak yolda olmak ve kurtuluşa ermek sadece Kur'ân'a, Sünnet'e ve Ehl-i Sünnet yoluna sınıksız sarılmakla mümkündür. Bu nedenle

“itikatta mezhebin kimdir?” sorusuna “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaattir” yani “Hz. Peygamber’in ashabi ve cemaati neye itikad etmişlerse ben de ona itikad ediyorum” diye cevap vermek gerekir. Çünkü Allah katında Ehl-i Sünnet mezhebi haktır, diğer mezhepler ise bâtıldır. Ona göre Ehl-i Bid’at mensupları Kur’ân ve Sünnet’te yer almayan, sahabe ve tâbiîn dönemlerinde hiç örneğine rastlanmamış ve Ehl-i Sünnet itikadına uymayan görüş ve inançları benimsemişlerdir. Bu bakımdan Birgivî, bu mezheplerin itikad ve görüşlerini bid’at-ı seyyie olarak değerlendirmiş ve bunlara karşı Kur’ân ve Sünnet’e uygun olan ve benimsenmesi gereken itikadın ise Ehl-i Sünnet itikadı olduğunu vurgulamıştır. Hatta Sünnî itikadın dışındaki bazı inançları itikadî konularda küfrü gerektiren bid’atlar arasında zikretmiştir.

Kaynakça

- Atâî, A. (2017). *Hadâîku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik*. Haz. S. Donuk, İstanbul: YEK Başkanlığı.
- Atik, K. (2009). XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlimiye Teşkilatındaki Çözölmeye İlişkin Tespit ve Teklifler, *BİLİG* 14, 31-53.
- Atsız, H. N. (2012). *İstanbul Kütüphanelerine Göre Üç Bibliyografya*. İstanbul: Ötüken.
- Bağdâdî, A. (2007). *el-Fark beyne'l-fırak*. Nşr. M. Abdülhamid, Kahire: Metebetü Dâri't-Türâs.
- Birgivî Mehmet Efendi. (2011). *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-sîratü'l-Ahmediyye*. Thk. M. N. Nedvi, Dimeşk: Dâru'l-Kalem.
- Birgivî Mehmet Efendi. (1969). *Tarikat-i Muhammediye Tercümesi*. Çev. C. Yıldırım, İstanbul: Demir Kitapevi.
- Birgivî Mehmet Efendi. (2015). *Makâmât Tercümesi ve Arapçası*. Haz. A. Çalışkan, İstanbul: Kitap Kalbi.
- Birgivî Mehmet Efendi. (1964). *Risâle-i Birgivî (Vasiyetnâme): Müminlere Nasihat*. Sad. M. Ş. Eygi-A. E. Yücel, İstanbul: Bedir.
- Birgivî Mehmet Efendi. (1989). *Tuhfetü'l-müsterşidîn fi beyâni'l-mezâbib ve fırakı'l-müslimîn*. Nşr. A. İlhan, İzmir: DEÜİFD, 6, 194-215.
- Birgivî Mehmet Efendi. (1971). Ahvâlü etfâli'l-müslimîn (Resâilü'l-Birgivî içinde). Nşr. A. K., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye.
- Birgivî Mehmet Efendi. (ts.). *Kitâbü'l-irşâd fi'l-akâid ve'l-ibâdât*. Süleymaniye Ktp., Laleli Böl., no: 3706, vr. 296b-316a.
- Birgivî Mehmet Efendi. (ts.). *er-Risâletü'l-i'tikâdiyye*. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, no: 1035, vr. 81b-101a.
- Birgivî Mehmet Efendi. (ts.). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi Böl., no: 34/176, vr. 1-91.
- Bulut, H. İ. (2016). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: DİB Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1972). *Osmanlı Müellifleri*. Haz. A. F. Yavuz-İ. Özen, İstanbul: Meral Yayınları.
- Düzenli, Y. (1987). *İmam Birgivî ve Tefsirdeki Metodu*, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, basılmamış yüksek lisans tezi.
- Ebû Hanîfe, N. b. Sâbit. (2002). *el-Fıkhü'l-ebsat, İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*. Çev. M. Öz, İstanbul: MÜİF.
- Eş'ârî, Ebü'l-Hasan. (2006). *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut: Dâru Sâdır.

- İbn Âbidîn, M. E. (2003). *Reddü'l-muhtâr*, Riyad: yy.
- İlhan, A. (1989). Birgili Mehmet Efendi ve Mezhepler Tarihi ile İlgili Risalesi: Tuhfetü'l-müsterşidîn fî beyânî mezâhibi fırakî'l-müslimîn, *DEÜİFD*, 6, 181-214.
- İpşirli, M. (1999). Osmanlı Uleması, *Osmanlı Ansiklopedisi*. Ed. G. Eren, Ankara, Türkiye Yay., 8, 71-79.
- Kâdî Abdülcebbâr, A. H. (2001). *Şerhu'l-usûlü'l-hamse*. Nşr. H. Ebû Haşim, Beyrut: Daru İhyait-Türasil-Arabiyye.
- Karadeniz, O. (1994). Tarikat-ı Muhammediyye, *İmam Birgivi Sempozyumu*. Haz. M. Şeker, Ankara: TDV Yay., 115-123.
- Lekesiz, H. (1989). *Osmanlı İlmî Zihniyetinde Değişme: Teşekkül-Gelişme-Çözülme: XV.-VXII. Yüzyıllar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. (2009). *Kitâbü't-tevhîd*. Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara: İSAM.
- Nesefî, Ö. (ts.). *Metnü'l-Akaid*. İstanbul: Derseâdet Kitapevi.
- Ocak, A. Y. (2002). Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı, *TÜRKLER*. Ed. H. C. Güzel v.dğr., Ankara: Yeni Türkiye, 11, 15-26.
- Ocak, A. Y. (2013). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Ocak, A. Y. (1990). XV.-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmî Dinî İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi, *İslamî Araştırmalar*, 4 (3), 190-194.
- Öçal, Ş. (2002). Osmanlı Düşünce Hayatı ve Kemâl Paşazâde (İbn Kemâl), *TÜRKLER*. Ed. H. C. Güzel v.dğr., Ankara: Yeni Türkiye, 11, 71-79.
- Sâbûnî, N. (2005). *Mâtürîdiyye Akaidi*. Çev. B. Topaloğlu, Ankara: DİB.
- Semerkindî, Ebu'l-Kâsım (ts.). *Sevâdü'l-azam*, İstanbul: Mektebetü'l-Yasin.
- Şehristânî, M. A. (ts.) *el-Milel ve'n-nihal*. Nşr. M. F. Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Toprak, S. (1994). İmam Birgivi ve Bid'atlara Karşı Tutumu, *İmam Birgivi Sempozyumu*. Haz. M. Şeker, Ankara: TDV Yayınları, 67-72.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK.
- Yüksel, E. (2011). *Mehmet Birgivi'nin Dinî ve Siyasî Görüşleri*. Ankara: TDV.

